

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

6

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

6

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2018

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Nacionalinės bibliografijos duomenų banke (NBDB).

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė	9
----------------	---

Straipsniai

Laimontas Karalius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarijos knygų rūšys (1522–1540): kaita ir tęstinumas	11
Types of the Grand Duchy of Lithuania Chancellery Books (1522–1540): Changes and Continuity. <i>Summary</i>	61

Darius Baronas

Pirmieji Vilniaus pranciškonų geradariai: 1522 m. Žygimanto Senojo privilegijos tyrimas	65
The First Patrons of Vilnius Friars Minor Conventual: A Study of King Sigismund the Old's Charter of 1522. <i>Summary</i>	100

Mindaugas Klovas

Privačios fundacijos ir donacijos stačiatikių cerkvėms bei vienuolynams Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XIV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje	101
Private Foundations and Donations to Orthodox Churches and Monasteries in the Grand Duchy of Lithuania in the Late 14th–early 16th Century. <i>Summary</i>	141

Karolis Čižauskas

Didiko valdžia, humanistai ir raudonas vaškas: Mikalojaus Radvilos suteiktis žemioniui Jonui Slavskiui	143
A Nobleman's Rule, Humanists and Red Wax: Mikalojus Radvila's Grant to Landowner Jan Sławski. <i>Summary</i>	170

Darius Antanavičius

Nežinomos XVI a. vidurio Kauno miestiečių apeliacijos valdovo teismui, įrašytos Lietuvos Metrikos Palenkės vaivadijos knygoje	173
The Unknown Appeals of the mid-16th Century Kaunas Citizens to the Assessors' Court and the Court <i>in Relationibus</i> in the So-called Voivodeship of Podlachia Books of the Lithuanian Metrica. <i>Summary</i>	225

Darius Vilimas

Iš Kauno pavieto žemės teismo kasdienybės. Pavieto vazniai XVI a. pabaigoje	227
Everyday Matters in Kaunas Powiat Land Court. Powiat Voznys in the Late 16th Century <i>Summary</i>	248

Inga Ilarienė

Viešųjų notarų veikla Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijose XVI a.	251
Activities of Notaries Public in the Dioceses of the Grand Duchy of Lithuania in the 16th Century. <i>Summary</i>	307

Tomas Čelkis

Kirviu ir kaltu: nekilmingųjų ženklai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės XV–XVI a. šaltiniuose	309
With an Axe and a Chisel: Signs of the Base-Born People in the Grand Duchy of Lithuania Sources of the 15th–16th Century. <i>Summary</i>	332

Adam Stankevič

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės Vyriausiojo tribunolo raštvedyba: bylų registrų knygos	333
Record Keeping of the Supreme Tribunal of the Grand Duchy of Lithuania: Case Registration Books. <i>Summary</i>	358

Publikacija*Jonas Drungilas, Mindaugas Šinkūnas*

1680 m. lietuviška priesaika dėl Svobiškio dvaro žemių	359
--	-----

Recenzijos

<i>Žiemgalos aktai = Acta Semigalliae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis: Žiemų pradas „Simkala“, 2014. – 36 p.	
<i>Sėlos aktai = Acta Seloniae</i> , parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas „Simkala“, 2015. – 64 p. (<i>Darius Baronas</i>)	369
A. И. Груша, <i>Документальная письменность Великого Княжества Литовского (конец XIV – первая треть XVI в.)</i> , Минск: Беларуская навука, 2015. – 465 с. (<i>Mindaugas Klovas</i>)	374
<i>Полоцкие грамоты XIII – начала XVI века</i> , подготовили А. Л. Хорошкевич (отв. ред.), С. В. Полехов (зам. отв. ред.), В. А. Воронин, А. И. Груша, А. А. Жлутко, Е. Р. Сквайрс, А. Г. Тюльпин, Москва: Университет Дмитрия Пожарского, 2015. Т. 1 – 851, [12] с.; Т. 2 – 520, [2] с.; илл.; 6 генеал. табл.; 2 кар. (<i>Vita Diemantaitė</i>)	381
Santrumpos	385
Apie autorius	387
Autoriams	389
Guide for Authors	393

Lenkijos Karalystės pasienį⁷; trumpai jį pamini ir Deimantas Karvelis bei Raimonda Ragauskienė⁸. Apie dokumentą ir prie jo prikabiną Mikalojaus Radvilos antspaudą žino Edmundas Rimša⁹, tačiau savo straipsnyje¹⁰ jo nepamini.

Iš pažiūros galbūt eilinis XVI a. pirmos pusės dokumentas įdomus įvairiais požiūriais. Jo analizė padeda suprasti svarbius Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos aspektus, suteikia ir naujų duomenų apie konkrečius laikotarpio asmenis. Publikacijai skirtu tekstu sieksime aptarti aplinkybes, kaip ir kodėl publikuojamas šaltinis galėjo rasti; atskleisti dokumento surašymo kontekstą; nušviesti, kokią situaciją sukūrė skelbiama suteiktis; kokie buvo jų (situacijos bei pačios suteikties) likimai; galiausiai aptarti vidines bei išorines rankraščio ypatybes.

Suteikties prielaidos: Radvilės valdžia

Publikuojamas rankraštis yra užsimezgusių didiko Mikalojaus Radvilos ir jo žemionio Jono Slavskio ryšių rezultatas. Šie veikė erdvėje fenomeno, kuris istorikų buvo pavadintas „Radvilų Goniondzo-Raigardo „valstybe“¹¹. Tai Radvilos valdų kompleksas Palenkėje, buvęs viena pagrindinių šio didiko galios atramų¹².

Skelbdamas suteiktį pavaldžiam bajorui, didikas dokumente iškyla tarsi lokalus suverenas. Tai atsispindi konkrečiose dokumento formuliro dalyse – intituicijoje:

⁷ J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach króla Zygmunta Augusta: z historii dziejów realizacji myśli monarchicznej między Niemnem a Narwą*, Białystok, 2000, p. 78, 549. Minimuose darbuose pasinaudota tik R. Jaso *Pergamentų kataloge* pateiktu šaltinio registru.

⁸ D. Karvelis, R. Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos: Dubingių kunigaikštystė 1547–1808 m.*, Vilnius, 2009, p. 57.

⁹ Dr. Edmundui Rimšai esu dėkingas už pagalbą skaitant antspaudo legendą. Dėkoju dr. Liudui Jovaišai už tekstologinius patarimus rengiant šaltinio tekstą publikacijai. Už didelę pagalbą atskleidžiant šaltinio istoriją iki jam patenkant į Vilniaus viešąją biblioteką bei pasidalinant įžvalgomis bei nuorodomis – dėkui dr. Tomaszui Jaszczoltui.

¹⁰ E. Rimša, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės antspaudų vaškas XIII–XVIII a.“, *Lituanistica*, nr. 3 (31), Vilnius, 1997, p. 3–18.

¹¹ Pirmiausia toks apibūdinimas bei tokia Radvilų valdžios Palenkėje traktuotė pateikta: I. T. Baranowski, „Z dziejów feudalizmu na Podlasiu, Rajgrodzko-Goniądzkie „państwo“ Radziwiłłów w pierwszej połowie XVI wieku“, *Przegląd historyczny*, t. 4, Warszawa, 1907, p. 62–74, 158–169. Taip pat Radvilų valdas Palenkėje ir ten susiformavusią didikų valdžią įvardija ir J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądzka*; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*; I. T. Baranowski pasiūlyta vizija bei apibūdinimais seka ir M. Malczewska, *Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku*, Warszawa-Poznań, 1985.

¹² Aptariant Mikalojaus II Radvilos ir jo palikuonių žemėvaldą, Goniondzo-Raigardo kompleksas išskiriamas kaip didžiausias, viršijantis 500 dūmų: M. Malczewska, *op. cit.*, p. 94–101.

Nicolaus Radwyl [...] heres in Gonyądz; naracijoje postquam bona nostra Gonyądz [...] in nostram hereditariam dicionem venerunt; petens a nobis – idem Iohannes Slauuskij; dispozicijoje: Nos itaque, attendentes petitiones eius esse iustas. Geriausiai kuriamą įspūdį apibūdina žodis „valdžia“, į ją ir pateko Jonas Slavskis. Tačiau kaip ji buvo pasiekta valstybės periferijoje, pasienio su Lenkija regione?

Jau pačioje suteiktyje (pavyzdžiui, iš dalies cituotoje naracinėje jos dalyje) referuojama į Radvilos valdžios – pirmiausia Goniondze bei Raigarde – ištakas. XVI a. pradžioje Mykolui Glinskiui priklausiusios valdos po 1508 m. grįžo valdovui; Žygimantas Senasis 1509 m. pradžioje jas suteikė tuo metu dar Trakų vaivada Mikalojui Radvilai¹³.

Ne mažiau svarbi ir kita monarcho malonė – 1517 m. gale suteikta imunitetinė privilegija didiko Palenkės valdoms¹⁴. Tokiu veiksmu šių valdų gyventojai buvo atskirti nuo išorinės jurisdikcijos, kai kurių prievolių centrinei valdžiai bei jos pareigūnams¹⁵. Svarbiausiais klausimais (žemės tarnybos atlikimo ar mokesčių valdovui) privilegijoje suminėtos Radvilos Palenkės valdos suvokiamos kaip savotiškas administracinis vienetas, atsakantis tik valdovui ar specialiams jo įgaliotiniams¹⁶. Šis Radvilos valdų „išėmimas“, *exempta*¹⁷, iš didžiojo kunigaikščio jurisdikcijos suteikė vietinei didiko valdžiai savotišką kiautą bei dangalą, skiriantį ją nuo išorės – valdovo bei jo pareigūnų, todėl suteiktyje Slavskiui ir galima apčiuopti Radvilos (iš dalies pagrįstą) pretenziją į vietinio suvereno vaidmenį.

¹³ Yra išlikęs vėlesnis šios suteikties transumptas. Žr. LVMAB RS, f. 1, b. 97. 1529 m. birželio 16 d., Krokuva. Lenkijos pakanclerio ir Krokuvos vyskupo Petro Tomickio raštas, transmuojantis 1509 m. sausio 2 d. Žygimanto Senojo Goniondzo ir Raigardo valdų dovanojimą Mikalojui Radvilai. Šio dokumento registras: *Описание рукописного отделения*, nr. 97, p. 8–9; *Pergamentų katalogas*, nr. 328, p. 131.

¹⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 25 (1387–1546). Užrašymų knyga 25*, par. D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 1998, p. 204–205, nr. 143: Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis Žygimantas suteikė imunitetą Vilniaus vaivados ir LDK kanclerio Mikalojaus Mikalojaičio Radvilaičio Goniondzo, Raigardo ir Vanievo valdoms. 1517 m. gruodžio 2 d., Vilnius.

¹⁵ „et praedictis bonis [...] et incolis [...] cuiuscumque status, gradus et conditionis existentibus [...] ab omni iurisdictione, cohertione (sic!) et angaria ceterisque servitiis, quibuscunque nominibus [...] et generaliter ab omnibus et singulis officialibus, magistratibus tam terrestribus, quam etiam curiae nostrae iuribusque et consuetudinibus disstrictum eximimus, libertamus (sic!).“

¹⁶ „volumus, ut etiam ad expeditionem bellicam, quam etiam exactionem pecunariam [...] ipse sępedictus magnificus Nicolaus [...] una cum omnibus et singulis incolis tam bonorum [...] non per alios [...] quam per nos et eos, quibus nos eius rei [...] duxerimus committendum.“

¹⁷ Apie ją taip pat rašyta: M. Antoniewicz, *Protoplaści kiążąt Radziwiłłów: Dzieje mitu ir meandry historiografii*, Warszawa, 2011, p. 25–26; I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 66–67; J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza*, p. 20–23.

Bet kuri valdžia turi būti paremta kokiais nors realiais dariniais ar struktūromis; viena jų – pilis¹⁸. Tai didiko asmeninės galios ir valdžios konkrečioje teritorijoje įsimbolinimas, įgaunantis apčiuopiamą medžiagiškumą bei konkrečias fizines formas¹⁹. Radvilos pilis išnyra²⁰ ir suteiktyje Slavskui (*a dacia, que grodowe appellatur; liberus esse volumus*)²¹. Žinoma, ši struktūra pirmiausia liudija valdžią, skirtą valstiečiams, – juk Slavskis nuo duoklės yra atleidžiamas; kita vertus, pilies metamą šešėlį regi ir kilmingieji. Tačiau tik ką trumpai aptarta pilis tėra vienas iš dėmenų Radvilos valdžios, į kurią pateko žemionis Slavskis ir kuri produkavo publikuojamą dokumentą.

Kitas didiko valdžios Palenkėje aspektas, apčiuopiamas ir šaltinyje, – tai Mikalojaus santykis su grupe ponui pavaldžių kilmingųjų, šaltiniuose vadinamų įvairiai: *subditi nostri, nobiles subditi, bojares nostri subditi* (publikuojamame šaltinyje taip pat yra *subiecti*). Tarp jų ir didiko užsimezga pavaldumo ryšys, grįstas jų laikoma žemės valda bei atliekama įvairaus pobūdžio tarnyba. Į priklausomybę pakliuvę bajorai Radvilą vadina net *miłostiwym hosudarem*²² ir panašiai. Galiausiai tokie valdiniai tampa vietinės valdžios pareigūnų formavimo šaltiniu²³.

Aišku, pats savaime toks ponui pavaldžių, viena ar kita forma tarnaujančių bajorų fenomenas nėra neįprastas²⁴, tačiau viena šio konkretaus atvejo prielaidų yra aplinkybės, kuriomis 1509 m. Goniondzas kliuvo Radvilai. Jau tuomet buvo pažymėta

¹⁸ Apie Pilį apskritai bei apie pilį Goniondze žr. V. Volungevičius, *Pilies šešėlyje. Teritorija, visuomenė ir valdžia Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*, Vilnius, 2015, p. 355; apie Goniondzo pilį: J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza*, p. 13–14.

¹⁹ V. Volungevičius, *op. cit.*, p. 261–262, 401.

²⁰ Ten pat, p. 341–342, 355: Toks Radvilos pilies paminėjimas chronologiškai sutampa su pirmųjų privačių didikų pilių atsiradimu / paminėjimu. Tiesa, V. Volungevičius Goniondzo pilies paminėjimą sieja su 1536 m. Publikuojamame dokumente ją aptinkame jau 1519 m. Vis dėlto tokią datą galima dar ankstinti – 1511 m. gegužės 4 d. Mikalojus Radvila funduoja koplyčią Goniondzo pilyje: J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza*, priedas nr. 4, p. 123–124.

²¹ Atkreiptinas dėmesys į tai, kad ir 1493 m. Ldk Aleksandro dovanojime Slavskui duoklės piliai klausimas suformuluotas beveik identiški. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12 (1522–1529). Užrašymų knyga 12*, par. D. Antanavičius, A. Baliulis, Vilnius, 2001, p. 620–622, nr. 772: „etiam a datia, quae grodowe dicitur, exempti et soluti esse debent“. Tai suteikia šiokios tokios erdvės kelti klausimus: kuri pilis minima 1493 m.? Ar turėta omenyje ta pati Goniondzo pilis? O galbūt Bielsko?

²² Kiek plačiau apie Radvilai ir Radviloms pavaldžius kilminguosius Palenkėje rašyta: I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 68–73. Tiesa, pažymėtinas „hosudar“ vartojimo problemiškas – veikiausiai istorikas ne taip perskaitė rusėniškąjį „господарь“. Už šį pastebėjimą ačiū prof. dr. Irenai Valikonytei.

²³ Pavyzdžiui, skelbiamojo dokumento testacijoje sutinkama visa grupė lokalsios Radvilos valdžios pareigūnų: aplinkinių Palenkės valdų vaitai bei didiko atstovai *factor*.

²⁴ E. Gudavičius, *Lietuvos istorija: nuo seniausių laikų iki 1569 metų*, t. 1, Vilnius, 1999, p. 348–349; R. Petrauskas, „Jei bajoras iš pono dvarą išsitarautų“. Feodalinės teisės apraiškos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XV amžiuje – XVI amžiaus viduryje“, *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji visuomenė*, sud. I. Valikonytė, L. Steponavičienė, Vilnius, 2015, p. 95.

valdas didikui atitenkant *cum omnibus boiaris Gonijadzensibus et Raijhrodzensibus*. Šios suteikties bei jos punkto, susijusio su bajorų perdavimu Radvilai, atgarsiai sutinkami ir publikuojamo dokumento naracijoje (*cum omnibus [...] hominibus – tam nobilibus, quam plebeis – ad dictam [terram. – K. Č.] Gonyqdz pertinentibus*). Toks 1509 m. Žygimanto Senojo dovanojimas²⁵ kartu tapo viena prielaidų skleistis didikio valdžiai, jai pajungiant ir vietinius smulkiuosius kilminguosius.

Pilis gali būti konkreti vieta, tačiau kartu yra ir struktūra; toks pat yra ir institucinis dvaras²⁶, galintis keliauti paskui savą poną. Tokį turėjo ir Mikalojus Radvila (juk nepamirštinis ir šio kunigaikštinės ambicijos). Ignacas Tadeuzas Baranowski yra aptikęs įvairių didikio dvaro pareigūnų: raikytoją, išdininką²⁷; taip pat žinoma apie dvaro kapelionus²⁸. Nors nesusidurta su konkrečiu dvariškio kaip kategorijos paminėjimu, *aulicus*²⁹, tačiau liudininkų sąrašas (paminimas *Ilya, marsalcus noster*) padeda užčiuopti egzistuojančio institucinio didikio dvaro kontūrus. Ne tiek ir mažai kainuojanti institucinio dvaro struktūra³⁰ buvo reikalinga didikui: išlaikydamas, o prireikus ir apdovanodamas savo dvariškius, magnatas vis patvirtindavo savo išskirtinę padėtį bei galią, o galiausiai užsitikrindavo ir efektingai atrodančią palydą³¹.

Tad 1519 m. surašyta suteiktis (akivaizdu) nebuvo atsitiktinė. Žemionis Slavskis 1519 m. pakliuvo į Palenkėje besiformuojantį Mikalojaus Radvilos galios tinklą, pasireiškusi vietinių smulkiųjų kilmingųjų pakliuvimu į Radvilos valdžią, vietinės valdžios pareigūnų kūrimu, institucinio dvaro formavimusi; visa tai įtvirtinti padėjo ir didikio pilis. Tokia veikiančioji erdvė suponuoja, kodėl Slavskis galėjo pakliūti į didikio valdžią bei kodėl (kaip tekste matysime vėliau) suteiktyje atsispindi konkretūs elementai.

²⁵ Apie šį dokumentą žr. nuorodą nr. 13.

²⁶ Apie institucinį, pirmiausia valdovo, dvarą: R. Petrauskas, „Didžiojo kunigaikščio institucinio dvaro susiformavimas Lietuvoje (XIV a. pabaigoje – XV a. viduryje)“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai, I*, Vilnius, 2006; R. Petrauskas, „Nuo Vytauto iki Aleksandro Jogailaičio: didžiojo Lietuvos kunigaikščio dvaro tęstinumo problema“, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. 47–55; Kazimiero Jogailaičio atveju: S. C. Rowell, „Trumpos akimirkos iš Kazimiero Jogailaičio dvaro: neeilinė kasdienybė tarnauja valstybei“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2004 metai, I*, Vilnius, 2005, p. 25–56; J. Dewald, *The European Nobility 1400–1800*, Cambridge, 2004, p. 122–127.

²⁷ I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 160.

²⁸ J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniqdzca*, p. 125, priedas nr. 5: „[praesentibus. – K. Č.] Stanislao Sokolnicki, Stephano Nicolao de Musnyki, capellani cuariae nostare“ (1520 m. liepos 5 d., Vilnius. Mikalojus Radvila pajamomis aprūpina Goniondo šv. Dvasios bažnyčios prepozitą, *praepositus*, bei špitolės kunigą *presbyter* Morkų).

²⁹ Plg.: L. Šedvydis, „Lucko (1507–1536) ir Vilniaus (1536–1555) vyskupo Pauliaus Alšėniškio dvaras: dvaroniai ir tarnybiniai bajorai“, *Darbai ir dienos*, t. 64, Kaunas, 2015, p. 23–26; vyskupo dvare istorikas aptinka konkrečiai – *aulicus* arba *equireus* – įvardintus dvariškius.

³⁰ Šeimynykščių, dvariškių bei tarnautojų išlaikymas, taip pat viešieji renginiai, puotos bei turto demonstravimas kainuodavo nemažai. Žr. Pauliaus Alšėniškio atvejį: L. Šedvydis, *op. cit.*, p. 25.

³¹ J. Dewald, *op. cit.*, p. 122, 164.

Suteikties radimasis: dokumentas ir rašovas

Dokumento surašymo metu Mikalojaus Radvilos įtakos bei valdžios plėtra 1519 m. palietė ir Joną Slavskį. Užsimezgęs ryšys ir jo peripetijos užfiksuotos specialiai tam reikalui surašytame ir čia publikuojamame dokumente. Pabandysime kiek apžvelgti kai kurias suteikties surašymo aplinkybes: dokumento pobūdį, panaudotą medžiagą bei vartotą kalbą, taip pat aptarti rašovo asmenį.

XV a. pabaigoje–XVI a. pradžioje pastebimas palaiptis rašytinio dokumento (ir raštingumo apskritai) reikšmės didėjimas³². Į šį procesą telpa ir privataus dokumento sudarinėjimo praktika bei juridinė tokio rašto galia; pirmiausia tai sietina su žemėvaldiniais užrašymais³³. Būtent kaip privatų dokumentą tikriausiai derėtų traktuoti ir šią Mikalojaus Radvilos suteiktį. Tiek išduodantysis, tiek gaunantysis buvo suinteresuoti užfiksuoti įvykusį sandorį (atkreiptinas dėmesys, kad be valdovo patvirtinimo). Prireikus toks dokumentas panaudojamas kylant teisiniams nesutarimams³⁴.

Matyt, iš dalies tie patys pragmatiški motyvai lėmė ir materialias bei kalbines surašymo išraiškas – pasirinkta pergamento bei lotynų kalbos kombinacija. Aptariant šį aspektą galima pateikti keletą pastabų. Pirmiausia iš esmės ne tik šis, tačiau ir visi kiti su Jonu Slavskiu sietini jau vėliau valdovo vardu išduoti dokumentai yra lotyniški³⁵. Antra, pažymėtinas ir apskritai dažnesnis lotynų kalbos vartojimas šiame Palenkės areale. O mąstant apie praktinius suteikties gavėjo motyvus, t. y. ar Slavskis galėjo mokėti lotynų kalbą, telieka erdvė spėlioti³⁶.

Kitas fizinio suteikties pavidalo dėmuo – pergamentas – buvo brangesnė bei patvaresnė medžiaga nei popierius; tai suponuoja ir kitokį pergamente surašyto dokumento vertinimą. O ir apskritai dokumento gavėjui (ypač neraštingumo atveju) buvo svarbu lytėti ir fiziškai atpažinti surašytą pergamentinį dokumentą, raudono vaško antspaudą bei suteikėjo herbą (apie tai – vėliau) ir t. t. Galiausiai jokių būdu neatmestina ir

³² R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje. XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorijos privatūs archyvai*, Vilnius, 2015, p. 54.; J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4: *Nauji horizontai: dinastija, visuomenė, valstybė*, Vilnius, 2009, p. 139–140, 145–146.

³³ M. Klovas, „Privataus dokumento juridinė galia XV–XVI a. pradžioje“, *Istorijos šaltinių tyrimai*, t. 5, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2014, p. 49–50.

³⁴ Vėliau būtent taip ir nutiko. Šiuo klausimu žr. dalį „Suteikties likimas: dalyviai bei dokumentas“ ir nuorodas nr. 85–87.

³⁵ Apie šiuos dokumentus – dalyje „Suteikties likimas: dalyviai bei dokumentas“.

³⁶ Taip pat tikriausiai šis Slavskis iki 1509 m. minimas kaip Goniondo teisėjas. Galbūt tai suponuotų ir tam tikras kalbines jo kompetencijas? Žr. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 78.

suteikėjo užmačia iškilmingu dokumentu pademonstruoti savo galią³⁷. Žinoma, tiek triūsas surašant tekstą, tiek tam reikalingos medžiagos turėjo būti apmokėtos³⁸.

Iš eschatokolo sužinoma, jog dokumentas surašytas ir išduotas Goniondze, turbūt pagrindinėje Radvilos Palenkės rezidencijoje. Didiko dvare turėjo būti palanki terpė tokiam tekstui rasti – turėjo egzistuoti sąlygos surašyti bei parengti suteiktį. Natūralu, kad Mikalojų Radvilą, kaip kanclerį, turėjo supti tam reikalui tinkantys žmonės. Gal kiek nedrąsiai, tačiau galima kalbėti ir apie šio didiko kanceliariją³⁹. Šaltinyje pasirodančia jos išraiška (aišku, be paties dokumento) galima laikyti darbą atlikusį rašovą, mokėjusį lotynų kalbą.

Per manus Nicolai Hussouusky, notary nostrj. Iš karto galima pasakyti, kad tai, be jokios abejonės, žymusis humanistas ir poetas Mikalojus Husovianas. Šis epizodas vertas ir kiek platesnio ekskurso. Jau kurį laiką žinota būtent apie tokią šio kūrėjo pavardės formą – *Hussowsky*⁴⁰. Dabar dar galima pridėti ir tai, kad publikuojamas dokumentas yra antrasis žinomas Mikalojaus Husoviano autografas. Pirmasis – 1518 m. liepos 29 d. Sofijos Alšėniškės Sudimantaitės testamentas⁴¹.

Toks atradimas koreguoja ir tikslina kai kuriuos Husoviano biografinius duomenis. Jau iš minėto Sofijos Alšėniškės Sudimantaitės testamentu surašymo žinota, jog jis

³⁷ J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4, p. 142–143.

³⁸ Nors tai ir privatus dokumentas, išduotas didiko aplinkos, LDK kanceliarijos praktika suponuotų, kad už visas reikalingas medžiagas bei darbą turėjo apmokėti recipientas, šiuo atveju – Jonas Slavskis. Apie valstybės kanceliarijos įkainius ir praktikas žr. A. Dubonis, „Raštininkas“, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai*, sud. V. Ališauskas, L. Jovaiša, M. Paknys, R. Petrauskas, E. Raila, Vilnius, 2001, p. 584–585; J. Bardach, „O praktyce kancelarii litewskiej za Zygmunta I Starego“, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego, XIV–XVII w.*, Warszawa–Białystok, 1970, p. 371–375.

³⁹ Pvz., R. Ragauskienė atkreipė dėmesį į duomenis apie Mikalojaus Radvilos visuotinį dokumentų registrą. Taip pat istorikė yra aptikusi bent porą Mikalojui Radvilai tarnavusių raštininkų – Senką Terechovičių (tarnavo 1506–1519 m.) bei Jeską Ivanovičių (tarnavo 1506–1513 m.), žr. R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 90–91, 117–118. Numanu, jog du pastarieji minėti didiko raštininkai buvo rusėnai. R. Ragauskienės surinktus duomenis galima papildyti dar dviem (šįkart lotynų raštininkų) pavardėmis, tai yra „Joannes Kosciesza notarius noster dilectus“ (minimas 1521 m., žr. J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza*, priedas nr. 6, p. 125–128) bei publikuojamą dokumentą surašęs Mikalojus Husovianas.

⁴⁰ S. Skimina, „Hussowski, Mikołaj“, *Polski Słownik Biograficzny*, t. 10, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1963, p. 121; T. Veteikis, „Mikalojus Husovianas epochų ir tapatybių sankirtose“, Husovianas, Mikalojus, *Raštai*, sud. S. Narbutas, Vilnius, 2007, p. 213; J. Ochmański, „Narodowość Mikołaja Hussowskiego w świetle jego autografu“, *Słowiańszczyzna i dzieje powszechnie: studia ofiarowane profesorowi Ludwikowi Bazyłowowi w siedemdziesiątą rocznicę Jego urodzin*, Warszawa, 1985, p. 313.

⁴¹ J. Ochmański, *op. cit.*, 315–316: „Et me Nicolao Nicolai Hussowsky clerico premisliensis diocesis publico apostolica auctoritate notario et scriba prefati testamenti.“ Testamento tekstas, žr. *Actae primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos Archyvo Liber IIb atkūrimas*, sud. S. C. Rowell, Vilnius, 2015, p. 197–198.

vertėsi privataus raštininko praktika. O faktas, kad 1519 m. birželio 9 d. Husovianas Goniondze surašė Radvilos išduotą privilegiją, leidžia turbūt galutinai atmesti kai kuriuos samprotavimus apie Husoviano praleistą laiką bei veiklą Italijoje. Pirmiausia akivaizdu, kad jis negalėjo su Plocko vyskupu Erazmu Cioleku ten išvykti jau nuo pat 1518 m. Antra, vargiai tikėtini atrodo samprotavimai, esą 1519 m. Bolonijos universitete skaitęs paskaitas *Polonus Lituanus Nicolaus Albinus* yra Husovianas. Trečia, kebliau atrodo ir svarstymai apie galimybę, jog Romoje poetas galėjo mokytis Vitelijaus pensionate ar net vietiniame universitete (bent 1518 ar 1519 m.)⁴². Tad derėtų manyti, kad į Romą kartu su Erazmu Cioleku Mikalojus Husovianas išvyko jau tik po 1519 m.

Taip pat kiek kitaip atrodo ir 1521 m. planai, kai Husovianui su Cioleku jau esant Romoje, dėl popiežiui kartu su Husoviano poema norėtos padovanoti stumbro iškamšos buvo kreiptasi būtent į Mikalojų Radvilą⁴³. Tokį Plocko vyskupo pasirinkimą, matyt, nulėmė ne tik aukšta Radvilos pozicija valstybėje, tačiau ir jo valdų lokacija, tinkama medžioti šiuos gyvūnus⁴⁴. Didikai tarnavęs Mikalojus Husovianas turėjo puikiai tai žinoti⁴⁵. Prie to galima pridėti ir dar vieną detalę: 1509 m. valdovui perleidžiant iš kunigaikščio Mykolo Glinskio konfiskuotas valdas, suteiktyje pažymėta ir teisė medžioti stumbrus⁴⁶. Galima spėti, jog bent dalis įkvėpimo rašyti stumbrą apdainuojančią poemą galėjo Husovianą aplankyti Radvilos valdose Palenkėje.

⁴² Apie dėstytojavimą Bolonijos universitete 1519 m. bei mokslą Romoje, žr. T. Veteikis, *op. cit.*, p. 213–214, 221; apie nuomones dėl Husoviano buvimo Romoje 1518–1522 m., ten pat, p. 221, 223; S. Skimina, *op. cit.*, p. 121–122.; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach*, p. 56–57. Beje, būtent iš šios J. Maroszeko teksto vietos galima suprasti, kad istorikas naudojo tik R. Jaso *Pergamentų kataloge* pateikta informacija.

⁴³ Mikalojus Husovianas, *Raštai*, p. 113: „Plockietis pažadėjo tai padaryti ir parašė laišką Radvilai, Vilniaus vaivada, prašydamas surasti kiek galima didesnę šio žvėries kailį“ (Šviesiausiajai valdovei ir poniai, p. Bonai, Dievo malone Lenkijos karalienei, Lietuvos didžiajai kunigaikštieni, Rusijos, Prūsijos ir t. t. valdovei). Šis sumanymas negali nepriminti Jogailos organizuoto stumbrų gabenimo į Konstanco bažnytinį susirinkimą, plačiau: T. Zarankaitė, „LDK valdovo medžioklės. Nuo ekonominės būtinybės iki „karališkojo sporto“, *Naujasis Židinys-Aidai*, 2013, nr. 5, Vilnius, 2013, p. 345.

⁴⁴ Józefas Maroszekas net spėja, kad gabentasis stumbras buvo iš Radvilos eksploatuotos Knišino girios: J. Maroszek, *Poganicze Litwy i Korony w planach*, p. 57.

⁴⁵ Tas pats autorius net svarsto galimybę, kad Mikalojus Husovianas galėjo kilti iš aplinkinių vietovių: ten pat, p. 60–63.

⁴⁶ LMAVB RS, f. 1, b. 97: „[cum] ferarum et presertim bisontum castorumque venacionibus“ (Lenkijos pakanclerio ir Krokuvos vyskupo Petro Tomickio raštas, transmuojantį 1509 m. sausio 2 d. Žygimanto Senojo Goniondzo ir Raigardo valdų dovanojimą Mikalojui Radvilai. 1529 m. birželio 16 d., Krokua). Dokumento registrai, žr. nuorodą nr. 13. Atkreiptinas dėmesys į tai, jog teisė medžioti stumbrus buvo rezervuota tik monarchui, tokios privilegijos suteikimas Mikalojui Radvilai – užuomina apie valdovo palankumą. Už pastabą šiuo klausimu esu dėkingas Tomai Zarankaitei. Plačiau apie Radvilas medžioklėje bei monarcho pirmenybę – pasirodysiančiame straipsnyje: T. Zarankaitė, „Didieji medžiokliai Radvilos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje: pareigūnai ir geriausi valdovo draugai“, *Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 40, 2015, p. 101–118.

Aiškėjant tokioms aplinkybėms, prie Jerzy'io Ochmańskio samprotavimų apie numanomas Husoviano mecenatus ir duondavius Lietuvoje, greta kunigaikščių Alšėniškių⁴⁷, galbūt galima paminėti Vilniaus vaivadą bei kanclerį. Kai po popiežiaus Leono X mirties 1521 m. gruodžio 1 d. kitais metais Husovianas grįžo į Krokuvą ir susidūrė su nemažais materialiniais sunkumais, Vilniaus vaivados tarp gyvųjų jau nebuvo. Negana to, 1522 m. rugsėjo 22 d. mirė ir pats Erazmas Ciolekas⁴⁸.

Suteikties kuriama realybė: feodalizmas?

Išsiaiškinus, kodėl publikuojamas dokumentas apskritai radosi bei kokia jo surašymo (bei rašovo) istorija, natūraliai keltinas kitas klausimas: ką sako suteikties turinio analizė? Kokį virsmą ji įnešė į Radvilos bei žemionio Jono Slavskio ryšius? Turbūt geriausiai tokį pokytį iliustruoja tai, kaip keičiasi šio žemionio pavaldumo nusakymas: 1493 m. Aleksandro Jogailaičio *terrigena noster* pakeičia 1519 m. Mikalojaus Radvilos *vnus ex terrigenis nostris Gonyqdzensibus*⁴⁹. Valdovo žemionis tapo didiko bajoru. Skelbiamas dokumentas leidžia detalizuoti šį virsmą ir tai, kuo jis grįstas.

Pirma, nurodomas Jono Slavskio pavaldumo Mikalojui Radvilai laidas: *debeunt [...] subditi esse ac subiecti ratione predictorum bonorum Mykytina*. Tad pagrindine Slavskio subordinacijos didikui prielaida tampa jo ir iki tol turėta Mikitino valda. Svarbu tai, jog šikart jau Radvila, o ne didysis kunigaikštis, patvirtina šią valdą⁵⁰. Be aptariamojo – valdos – elemento Radvilos valdžia neegzistuo-tų. Ši situacija aiškiai įkūnija savotišką maksimą valdoms perėjus į didiko rankas: nenorintys tarnauti naujajam ponui gali pasitraukti, tačiau be teisės į turėtą žemės nuosavybę⁵¹.

⁴⁷ J. Ochmański, *op. cit.*, p. 317.

⁴⁸ S. Skimina, *op. cit.*, p. 122.

⁴⁹ Keičiasi ne tik tiesioginis superordinatas (Ldk Aleksandrą pakeičia vietinis didikas Mikalojus Radvila), bet ir galios centras – Slavskis įtraukiamas į Radvilos rezidencijos Goniondze ir ten stovinčios pilies orbitą (taip pat žr. nuorodas nr. 18–21 bei atitinkamą teksto dalį).

⁵⁰ Publikuojamajame dokumente: „Nos [...] eundem Iohannem Slauuskj eiusque legitimos successores in pacifica & quieta possessione terre predictae reliquimus & relinquimus.“

⁵¹ LMAVB RS, f. 1, b. 96: „Tačiau, jeigu kuris žemionis, gimimo būdamas kilmingasis *будучи врожоньмъ шляхтицъ*, nenorėtų ponui Mikalojui, Vilniaus vaivada, tarnauti iš to savo dvaro, kurį turės Goniondzo paviete, tai jis turi savo dvarą ponui Vilniaus vaivada palikti *зоставити*, o pats turi tarnauti kam užsinori“. 1529 m. birželio 14 d., Naujasis Miestas Korėinas. Lenkijos kanclerio Kristupo Šildovieckio raštas, transumuojantis 1513 m. rugsėjo 25 d. Žygimanto Senojo raštą, kuriuo atmetamas Goniondzo žemininkų skundas, esą Mikalojus Radvila juos valdo neteisėtai. Taip į vietinių kilmingųjų

Radvilos suteiktis numato abipusį išduodančiojo bei priimančiojo ryšį: už pono malonę bei dovaną turi būti atlyginta. Šalia jau aptartų didiko ir pavaldaus bajoro santykių aspektų (tarnyba pono dvare, suteikiamų vietinės valdžios / administracinių pareigybių vykdymas) Jonui Slavskiui ir jo palikuonims numatoma ir pamatinė prievolė: *debeunt de bonis suis predictis [...] ire ad bellicas expeditiones & seruicia terrestria cum alys terrigenis toties, quoties opus fuerit*. Ši karinė tarnyba atliekama būtent ponui arba kartu su juo *nobiscum & cum nostris successoribus*. Tokia situacija puikiai suprantama ne tik dėl šiuo dokumentu sukuriama pavaldumo⁵². Įdomu (o gal ir suprantama), jog tarnybą atliekančiojo ginkluotė nenustatyta – *iuxta suam facultatem*⁵³.

Egzistuoja ir papildoma Radvilos išduoto dokumento dispozicinė dalis, kuria siekiama dar labiau sustiprinti tarp pono ir valdinio sukuriamą ryšį: *volentes ipsum Iohannem Slauusky [...] obligatiores & ad nostra alacriores seruicia [...] reddere*⁵⁴. Didikas ja prideda papildomą, su pirmąja besiribojančią valdą. Svarbus aspektas yra tai, jog nenurodomos jokios iš šios suteikties lauktinos Slavskio prievolės. Būtų galima teigti, jog pirmos Mikitino valdos, iš kurios Jonas Slavskis ir turi atlikti tarnybą, suteikimu / patvirtinimu Radvila sukuria laidą pono valdžiai. O antroji, papildoma, suteiktis gali būti interpretuojama kaip sukurto ryšio stiprinimas – pono malonė, palankumas.

skundus 1513 m. atsako valdovas. To paties dokumento registrai: *Описание рукописного отделения*, nr. 96, p. 8.; *Pergamentų katalogas*, nr. 327, p. 130–131; taip pat originalus valdovo raštas (1513 m.): LVMA B RS, f. 1, b. 54; jo registrai: *Описание рукописного отделения*, nr. 54, p. 5.; *Pergamentų katalogas*, nr. 200, p. 84–85; apie minėtą valdų atsakymo principą taip pat žr. I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 70.

⁵² Pirmiausia omenyje turima 1517 m. Žygimanto Senojo imunitetinė privilegija. Apie ją rašyta anksčiau, taip pat žr. nuorodas nr. 14–17 bei atitinkamą teksto dalį. Be to, 1518 m. pabaigoje Seime patvirtinant Mikalojaus Radvilos gautą kunigaikščio titulą, didikas apibūdinamas vėliavinio pono kategorija. Plg., K. F. Eichhorn, *Stosunek xiążęcego domu Radziwillów do domów xiążęcych w Niemczech uważany ze stanowiska historycznego i pod względem praw niemieckich politycznych i xiążęcych*, Warszawa, 1843, priedas nr. 2, p. 67: „Dominum Baronemque, quod Sclavonico (sic!) dicitur (Pan Chorągiewijhc (sic!)).“ Apie vėliavinius ponus: K. Avižonis, *Rinkiniai raštai*, t. 4, sud. A. Avižonienė, Vilnius, 1994, p. 203–204; R. Petrauskas, „Titulas ir valdžia: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų savimonės pokyčiai XVI amžiaus pirmojoje pusėje“, *Pirmasis Lietuvos Statutas ir jo epocha*, sud. I. Valikonytė ir L. Steponavičienė, Vilnius, 2005, p. 36–37.

⁵³ Apie bajorų išsiruošimą ir pasiruošimą karui: E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 413; istorikas atkreipia dėmesį į tai, jog įprastai būtent ponų daliniai buvo ginkluoti geriau.

⁵⁴ Atkreiptinas dėmesys į vartojamą daugiskaitą – „nostra servicia“. Pavaldumas Radvilai neapsiriboja tik karo prievole arba tik tarnyba dvare, arba tik paskirtų vietinės valdžios funkcijų (ir t. t.) vykdymu – visi komponentai yra neatskiriami visumos – pavaldumo ponui – elementai.

Nors akivaizdu, niekadės nesibaigiantys debatai tiek dėl paties feodalizmo, tiek dėl jo plėtotes Europoje vis dar vyksta⁵⁵. Tad bandant kalbėti apie feodalizmą (ar jo galimybę) LDK⁵⁶, publikuojama suteiktis yra tai, ko, kalbant apie tokio pobūdžio ryšį tarp didiko ir smulkaus kilmingojo, šiaip jau pasigendama – tai didiko dokumento, kiek konkrečiau nušviečiančio susidarantį pavaldumo saitus, beneficijos reikšmę ir kt.⁵⁷

Pirma ir akivaizdžiausia – jau aptartas susidarantis pavaldumo ryšys tarp dviejų kilmingųjų – pono ir bajoro. Šaltinyje pateikiama vienašalė ryšio užmezgimo aplinkybių interpretacija – pasidavimas, *produxit & exhibuit coram nobis certas litteras [...] petens a nobis*⁵⁸. Net ir laikant tai pasidavimo aktu, *commendatio*, deja, vis dėlto trūksta žinių apie specialios tai įprasminančios ceremonijos egzistavimą⁵⁹. Tarp pasiduodančiojo

⁵⁵ Keli debatų dėl feodalizmo ir jo kritikos pavyzdžiai: E. A. R. Brown, „The Tyranny of a Construct: Feudalism and Historians of Medieval Europe“, *The American Historical Review*, t. 79, nr. 4 (Oct., 1974), Chicago, 1974, p. 1063–1088.; taip pat S. Reynolds, „Fiefs and Vassals After Twelve Years“, *Feudalism. New landscapes of Debate*, ed. S. Bagge, M. H. Gelting and T. Lindkvist, Turnhout, 2011, p. 15–26. Nemaža dalimi tokie debatai susiję su platesniu istorijos mokslo kliuviniu – holistinių sąvokų vartojimu, žr. R. C. Stalneker, „Events, Periods and Institutions in Historian’s language“, *History and Theory*, t. 6, nr. 2 (1967), 1967, p. 159–179.

⁵⁶ Nors skelbiamoje suteiktyje ir neaptinkama „tipiškų“ feodalinių terminų, kaip *vassallus, feudum, ius feodalis* ar pan., jie buvo žinomi: R. Petrauskas, „Jei bajoras iš pono dvarą išsitarnautų“, p. 87–100; R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XV a. pabaigoje – XV a.: sudėtis – struktūra – valdžia*, Vilnius, 2003, p. 207.

Įvairiais požiūriais ir aspektais, nors ir neprieinama tapačių išvadų, apie feodalizmą Lietuvoje ar lietuviškų feodalizmo variantus (kai kurie tekstai) žr. I. T. Baranowski, *op. cit.*; R. Petrauskas, „Jei bajoras iš pono dvarą išsitarnautų“, J. Kiaupienė, „Mes, Lietuva“. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajorija XVI a. (viešasis ir privatus gyvenimas)*, Vilnius, 2003, p. 38–49; J. Kiaupienė, R. Petrauskas, *Lietuvos istorija*, t. 4, p. 226–234, 476–482; H. Łowmiański, „Zagadnienie feudalizmu w W. Ks. Litewskim“, *Pamiętnik VI Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Wilnie*, Lwów, 1935, p. 209–219; O. P. Backus, „The problem of Feudalism in Lithuania, 1506–1548“, *Slavic Review*, t. 21, nr. 4 (Dec. 1962), p. 639–659; taip pat kai kurie aspektai nušviesti: E. Gudavičius, *Lietuvos istorija*, p. 345–450, 416–423.

⁵⁷ R. Petrauskas, „Jei bajoras iš pono dvarą išsitarnautų“, p. 95, 97.

⁵⁸ Šių eilučių interpretaciją tarsi pasidavimą sustiprina Mikalojaus Radvilos sūnaus Jono žodžiai, ištarti 1522 m. byloje su Jonu Slavskiu. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11 (1518–1523). Įrašų knyga 11*, par. A. Dubonis, Vilnius, 1997, p. 105–106, nr. 93: „он самъ [Slavskis. – K. Č.] с тымъ именемъ своимъ отцу нашему на вечность службыти подал ся“. Tuo tarpu pats Jonas Slavskis 1522 m. nurodė prievartinį pakliuvimo Radvilos valdžion pobūdį (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11*, nr. 93, p. 105–106): „отнял деи у отецъ ихъ, небожьчыкъ пан воевода виленскій имения моего властнаго Микитинского землю“. Taip pat visą reikalą 1528 m. traktavo ir Žygimantas Senasis (*Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12*, nr. 772, p. 620–622): „hoc ipsum privilegium [Aleksandro Jogailaičio 1493 m. Slavskiu išduota privilegija Mikitino valdai, – K. Č.] erat illi vi receptum per magnificum olim Nicolaum Radzivil“.

⁵⁹ R. Petrauskas, „Jei bajoras iš pono dvarą išsitarnautų“, p. 93; be to, konkrečią dokumente atsispindinčią situaciją galima palyginti su „klasikiniu“ vasalinės sutarties sudarymo modeliu (taip ir *commendatio*): F. L. Ganshof, *Feudalism*, New York, 1961, p. 5–9, 26–30, 70–80. Apie ryšio tarp senjoro ir vasalo užmezgimą žr. G. Althoff, „Establishing Bonds: Fiefs, Homage, and Other Means to Create Trust“, *Feudalism. New landscapes*, p. 101–114

(vasalo) ir priimančiojo (senjoro) susikuria abipusis bei dvikryptis – pavaldumo bei globos – ryšys. Šie saitai gali būti sustiprinami senjoro malone – *beneficium*⁶⁰, tačiau kartu ir sąlygoja pasiduodančiojo tarnybą *auxilium et consilium*.

Antra, ilgainiui kaip viena iš beneficinės sistemos, skirtos aprūpinti ar išlaikyti pasiduodantįjį, formų išryškėjo lenas, *feudum*. Ir nors pasigirsta skeptiškų balsų, apskritai svarstančių leno egzistavimą šiame regione bei, konkrečiai, LDK⁶¹, nedera pamiršti, jog tai niekada ir nebuvo nekintantis ir stabilus fenomenas⁶². Šiuo atveju esmingas šaltinyje užfiksuotas Radvilos Slavskui suteiktos / patvirtintos valdos susietumas karo prievole. Svarbu ir tai, vasalo disponavimas suteiktąja valda yra smarkiai suvaržytas: Slavskui sumanius pasitraukti, naujuosius Mikitino valdytojus turi patvirtinti Radvilos.

Trečia, nors dokumente atsispindi tik vieno didiko (Mikalojaus Radvilos) ir vieno jo bajoro (Jono Slavskio) pavaldumo grandis, galima ją kiek išstėti. Suteiktyje visiškai neminimas valdovas – Lietuvos didysis kunigaikštis, neskaitant Aleksandro Jogailaičio, prieš tai dovanojusio Slavskui Mikitino valdą. Abipusiai senjoro ir vasalo santykiai dokumento galia susiklosto tik tarp Radvilos ir Slavskio. Pastarasis pavaldus savo ponui, o į žemės tarnybą vyksta tik su jo vėliava ir tik tada, kai Radvilą pašaukia pats valdovas⁶³. Tokiomis aplinkybėmis (nepamirštant 1517 m. didiko imunitinės privilegijos) galima kalbėti apie tai, ką Edvardas Gudavičius pakrikštijo „pakopiniu pavaldumu“⁶⁴, taigi iš esmės – apie feodalinę hierarchiją.

Suteikties likimas: dalyviai bei dokumentas

Tačiau tik ką aptarta vidinė Radvilų valdų sankloda ir magnato valdžia nebuvo tvarios. Dokumente užfiksuota 1519 m. situacija (ar siekiamybė?) po dešimtmečio jau

⁶⁰ Apie Radvilos pridėtą papildomą valdą, suteikiamą kaip savotišką motyvaciją, žr. nuorodą nr. 54.

⁶¹ Leno bei feodalizmo Vidurio Rytų Europos regione klausimu skeptiška nuomonė: P. S. Wandycz, *Laisvės kaina: Vidurio Rytų Europos istorija nuo viduramžių iki dabarties*, Vilnius, 1997, p. 21–22; o Oswaldo P. Backaus svarstymai apie feodalizmo Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje galimybę atsirėmė į jo požiūriu esminį klausimą: ar už karinės prievolės neatlikimą prarandama beneficija? Šiuo atveju autorius iš esmės svarsto leno (kaip jis jį supranta) egzistavimą tuometėje Lietuvoje: O. P. Backus, *op. cit.*, p. 639, 642, 646–650, 654–659.

⁶² Laiko tėkmėje egzistavo kelios tarnybos ir leno santykio modifikacijos – nuo pagalbinės reikšmės atliekanti tarnybą iki pagrindinės prielaidos tarnystės egzistavimui: F. L. Ganshof, *op. cit.*, p. 50, 106–114.

⁶³ Plačiau žr. dalį „Radvilos valdžioje“ bei nuorodas nr. 21–24.

⁶⁴ E. Gudavičius, „Zigmanto II 1529 metų šalies privilegija“, *Lietuvos Statutas ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės bajoriškoji*, p. 19.

bus neįsivaizduojama, o ir pats dokumentas jau bus nublokštas visai kitur. Galima pabandyti šiek tiek atverti šią perspektyvą ir nurodyti kai kurių suteikties elementų, Jono Slavskio bei paties dokumento vietą tolesniuose procesuose.

Po Mikalojaus Radvilos mirties 1522 m. prasidėjo Palenkės valdų komplekso teritorinis ir teisinis eizėjimas bei ardymas. Jonas Slavskis suskubo pasinaudoti atsivėrusia galimybe ištrūkti iš pavaldumo Radviloms. Pirmiausia jau tų metų gegužės mėnesį Slavskis (kartu su keliais kitais) skundėsi valdovui, prašydamas, kad jam būtų gražinti velionio Vilniaus vaivados atimti dokumentai bei privilegijos. Beveik tuo pat metu su našle vaivadiene ir likusiais sūnumis vaivadaičiais Slavskis bei jo sūnus Stanislovas ginčijosi ir dėl Mikitino valdos ribų⁶⁵.

1528 m. Žygimantas Senasis Jonui Slavskiui, taip ir nebeatgavusiam iš Radvilų 1493 m. Aleksandro Jogailaičio jam suteiktos privilegijos⁶⁶, išdavė naują, į ją įtraukė ir senosios transumptą, labai aiškiai pabrėždamas Slavskį ir jo palikuonis nuo šiol „niekieno kito, tik mūsų ir mūsų palikuonių valdžiai paklūstant“⁶⁷.

Atgavęs Mikitino valdą bei aprūpinęs ją nauja privilegija, 1529 m. Slavskis, kaip ir daug Goniondzo kilmingųjų, buvo galutinai išlaisvintas iš Radvilų jurisdikcijos⁶⁸. Kilmingųjų pavaldumas ir jo sąlygotos prievolės Mikalojui Radvilai buvo nukreiptos Ldk⁶⁹. Be to, atskiru potvarkiu buvo patvirtinta ir Slavskio bajorystė⁷⁰. Pastarieji du dokumentai atskleidžia Slavskio atvejį buvus ne vienetinį tiek pakliūnant į didiko valdžią, tiek ir bandant iš jos išsilaisvinti. Žygimanto Senojo kilminguosius

⁶⁵ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11*, p. 105–106, nr. 93: Raštas valdovo žemioniu Jonui Slavskiui, surašytas kai kuriems jo komisoriais pasirinktiems asmenims, dėl išvažiavimo į Slavskio Mikitino dvaro žemes ir nagrinėjimo [ribų] su Vilniaus vaivadienės ir jos sūnų žemėmis, Vilnius, 1522 m. liepos 22 d.

⁶⁶ Kaip nurodoma paties Slavskio bei Žygimanto Senojo, ši iš žemionio buvo tiesiog atimta, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12*, p. 620–622, nr. 772: „Et nos iudicialiter ante septem annos decreveramus illud privilegium fratris nostri regis Alexandri per praefatos successores palatini eidem Slawsky restituendum, verum quia hactenus illud non restituerunt neque decreto nostro obedierunt.“

⁶⁷ „nullius alterius nisi nostrae nostrorumque successorum ditioni subesse“.

⁶⁸ *Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų bylų knyga (XVI a. pabaigos kopija)*, par. S. Lazutka ir kt., Vilnius, 1997, p. 371–373, nr. 460: „Pronunciauimus declarauimusque [...] liberisque esse ab omnibus oneribus, iurisdictione et imperio praedictorum Radziulionum perpetuo et in aeuum“ (Privilegija Goniondzo kilmingiesiems dėl jų atleidimo nuo bet kokios Radvilų jurisdikcijos ir priedermių, pristatant juos karališkai jurisdikcijai, ir dėl kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kilmingųjų laisvių, Vilnius, 1529 m. spalio 17 d.). Tarp „išlaisvinamųjų“ minimas ir Jonas Slavskis. Tiesa, LM leidėjai klaidingai perteikė jo asmenvardį – „Joannes Glawszky“.

⁶⁹ „subiectos et subditos ac ad iurisdictionem nostram pertinere, a nobisque tantum, et ab officialibus nostris ad hoc constitutis adiudicandos esse perpetuo et in aeuum.“

⁷⁰ *Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų*, p. 373, nr. 461: Raštai, suteikti kai kuriems Goniondzo kilmingiesiems, dėl jų laisvės, Vilnius, 1529 m. lapkričio 2 d. Be Jono Slavskio, bajorystė patvirtinta Karpui Jasipovičiui bei Grigaliui Tarusai.

iš Radvilos valdžios išlaisvinančioje privilegijoje suminima visa grupė kilmingųjų, taip pat teigiama procesą vykstant jau ilgus metus⁷¹.

1529 m. ruduo dėl minėtų priešasčių buvo svarbus ir signalizavo pokyčius ne tik Jonui Slavskiui bei apskritai Radviloms tarnavusiai bajorijai. Per Šv. Luko Evangelisto šventę (spalio 18 d.), arba kitą dieną po minėto kilmingųjų išlaisvinimo iš Radvilos valdžios, – tai verta pabrėžti – buvo paskelbta šalies privilegija⁷². §18 valdovas įsipareigojo (taip pat ir įpėdinių vardu) nesuteikinti didikams kilmingųjų *nobiles* ar jų valdų⁷³. Ldk požiūris pasikeitė. E. Gudavičius teigia, jog tokiu būdu buvo pakirstas „esminis ponams pavaldžių bajorų atsiradimo šaltinis“ – aplinkybė, veikiausiai pražiūrėta Pirmajame Lietuvos Statute⁷⁴. Tačiau net ir pastarasis, palikęs galimybę tokiems saitams susidaryti „iš apačios“, numatė Ldk įsikišimo reikiamybę⁷⁵.

Dar vertėtų atlikti nedidelį ekskursą – kas buvo pats Jonas Slavskis. Duomenys apie jį, tuomet valdovo, o vėliau jau Radvilos žemionį, gana kuklūs. Pagal senuosius herbynus, tai buvo herbą *Mora* turėjęs kilmingasis⁷⁶. Jau minėtame 1529 m. Žygimanto Senojo dokumente, išlaisvinančiame vietinius kilminguosius iš Radvilų valdžios, aptariama ir jų kilmės problema – nurodoma, jog suminėtieji įrodė savo kilmingumą taip pat ir herbais⁷⁷. Vis dėlto privilegijoje jie nėra konkretizuoti. Galiausiai ir publikuojamame dokumente šio smulkaus kilmingojo antspaudo nėra ir neturėjo būti. Vis dėlto T. Jaszczoltas mano Slavskių herbu buvus *Bolescic*. Istorikas taip teigia

⁷¹ Ten pat, p. 371–373, nr. 460: „ante aliquot annos contrauersia quaedam apud tribunal nostrum ducale orta et demum per longa satis interualla agitata et ventilata“; taip pat galima nurodyti keletą ne (vien) su Slavskiu susijusių prieš Radvilų valdžią nukreiptų skundų ir procesų, pavyzdžiui, 1522 m. gruodžio 20 d.: Karpas Jasipovičius skundžiasi esą Radvilos našlė Elžbieta verčia jį (kaip ir kitus bajorus) tarnauti – Žygimantas Senasis atleidžia pastarąjį nuo šios tarnybos, žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12*, nr. 125, p. 190.

⁷² Jos tekstas: М. К. Любавский, *Очерк истории Литовско-русского государства до Люблинской унии включительно*, Москва, 1915, p. 342–350.

⁷³ Ten pat, p. 346: „(§18) Statuimus etiam et spondemus, quod nobiles magni ducatus Lituaniae, Russiae, Samogitiae, nobis subiectos, ipsos seu bona eorum nemini ducum aut baronum dabimus nec successoribus nostris dare licebit.“

⁷⁴ E. Gudavičius, „Zigmanto II 1529 metų šalies privilegija“, p. 19.

⁷⁵ Didiko išduodama suteiktis turi būti patvirtinta valdovo. Turimas omenyje PLS III sk., 15 str.: „Jeigu šlėkta iš pono arba iš kunigaikščio dvarą išsitarnautų ir norėtų su juo pasitraukti šalin“; *Pirmasis Lietuvos Statutas (1529 m.)*, par. I. Valikonytė, S. Lazutka, E. Gudavičius, Vilnius, 2001, p. 153–154.

⁷⁶ *Herbarz Ignacego Kapicy Milewskiego (Dopelnienie Niesieckiego)*, Kraków, 1870, p. 376.

⁷⁷ *Lietuvos Metrika (1522–1530). 4-oji Teismų*, p. 371–373, nr. 460: „Qui idem super expressi nobiles testimonio sufficienti coram nobis probauerunt et armorum et insigniorum exhibitionem demonstrauerunt se.“

pasiremdamas 1536 m. sutaikomuoju raštu, kuriame prispausti taikytojų atspaudai, vienas jų – Stanislovo Slavskio, Jono Slavskio sūnaus, pažymėtas inicialais S. S.⁷⁸

Chronologiškai pirmieji duomenys apie J. Slavskį datuoti 1493 m. – iš Ldk Aleksandro jis gavo tą pačią, tada tuščią, Mikitino valdą⁷⁹. Jau minėta apie esančią užuominą, kad būtent tas pats Slavskis galėjęs būti ir Goniondzo teisėju⁸⁰. Nors publikuojamame dokumente tai neatsispindi, yra vėlesnių žinių apie Joną Slavskį kaip Mikalojaus pareigūną Bobruiske ir Pienionyse⁸¹. 1519 m. įtrauktas į Radvilos aplinką, natūralu, jis tampa didiko valdžios įgyvendinimo dalimi. Alberto Vijūko-Kojalavičiaus pateiktus duomenis apie 1519 m. pasiuntinybę į Maskvą dalyvavusį Mikalojų (!) Slavskį derėtų vertinti atsargiai⁸². Kartu reiktų ir konstatuoti, atrodytų, tikrai neblogą žemionio padėtį dar esant gyvam Mikalojui Radvilai ir jam tarnaujant. Žinoma, kad Jono Slavskio (o vėliau jo sūnaus Stanislovo) turėtos valdos sudarė per 40 valakų⁸³. Pagal 1528 m. kariuomenės surašymą (jau ne su Radvilų vėliava), jis turėjo išruošti 6 žirgus⁸⁴. Tokį skaičių galima palyginti su Lauryno Šedvydžio surinktais duomenimis apie kai kurių Lucko ir Vilniaus vyskupui Pauliui Alšėniškui tarnavusių bajorų pasirodymą tame pačiame kariuomenės surašyme: pora jų išruošę net po 18 ar 19 žirgų⁸⁵.

Tad Jono Slavskio istorija šiuo atveju yra siauresnė platesnio siužeto dalis, gal net savotiška sinekdocha: personalinė Jono Slavskio pakliuvimo Radvilos valdžion

⁷⁸ Už pastebėjimą bei dokumento nuorodą dėkoju dr. Tomaszui Jaszczoltui. Sutaikomasis raštas: LMAVB RS, f. 273, b. 2398.

⁷⁹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 12*, nr. 772, p. 620–622: „Supplicavit nobis nobilis Ioannes Slawsky, terrigena noster, pro terra desolata vulgariter pustowsczisna in districtu Goniadziensi ex nomine Nykythynskie (sic!)“ (Privilegija Jonui Slavskiui paveldimai valdai, vadinamai Mikitinu, vietoje jėga velionio Vilniaus vaivados Mikalojaus Radvilos atimtosios, karaliaus Aleksandro suteiktos, Vilnius, 1528 m. gruodžio 8 d.; 1493 m. lapkričio 14 d.).

⁸⁰ Žr. nuorodą nr. 36.

⁸¹ J. Kloza, J. Maroszek, *Dzieje Goniądza*, p. 125–128, priedas nr. 6: „praesente generoso et nobili [...] Slawski vicecapitaneo nostro bielscensi in Bobrok et Pieniany“ (Mikalojus Radvila Goniondze steigia ir aprūpina mansijonariją, Špakovas, 1521 m. liepos 8 d.).

⁸² A. Kojalavičius-Vijūkas, *Šventasis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos bei jai priklausančių provincijų giminių ir herbų vardynas*, Vilnius, 2015, p. 586–587: „Sławski | Nicol. Sławskij 1519 internunci(us) ad Moschos a Senatorib(us) Lituan. in negotio pacis.“

⁸³ I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 165.

⁸⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523 (1528). Viešųjų reikalų knyga 1*, par. A. Baliulis, A. Dubonis, Vilnius, 2006, p. 25, l. 12(5v): „Славский мает ставити 6 коней.“

⁸⁵ L. Šedvydis, *op. cit.*, p. 19. Autorius pažymi šiame kariuomenės surašyme suradęs du tuomečio Lucko vyskupo tarnybininkus – Joną Miknaitį bei Augustiną Fursą. O smulkesnieji tarnybą galbūt atliko su paties Pauliaus Alšėniškio vėliava. Vis dėlto 1565 ir 1567 m. kariuomenės surašymuose aptinkami tiesioginiai jų palikuoniai, išrengiantys po 2, 3, daugiausiai 6 žirgus.

ir iš(si)laisvinimo iš jos istorija simbolizuoja visos „Radvilų Goniondzo-Raigardo valstybės“ lemtį, o ši savo ruožtu atspindi bendresnius XVI a. pradžioje valstybėje vykusius pokyčius (ar monarcho požiūrį), susijusius pirmiausia su „pakopinio pavaldumo“ (ne)susiformavimu.

Dar lieka kiek trumpai aptarti dokumento proveniencijas. 1898 m. ši suteiktis jau priklausė Vilniaus viešajai bibliotekai ir gulėjo B salės 1-oje lentynoje⁸⁶. Atrodė logiška bandyti rankraščio provenienciją sieti su Vilniaus senienų muziejaus veikla ir jo kauptais rankraščiais, juk dalis šio rinkinio atsidūrė Vilniaus viešojoje bibliotekoje (tad ir LMAVB RS)⁸⁷. Tarp R. Cicėnienės identifikuotų (*de visu*) Vilniaus senienų muziejaus rankraščių, dabar saugomų LMAVB RS, publikuojamo dokumento nėra⁸⁸. Antrąkart ir pačiam šio teksto autoriui peržiūrėjus R. Cicėnienės plačiai naudotą muziejui suaukotų artefaktų sąrašą⁸⁹, nepavyko aptikti 1519 m. suteikties. Žinoma, pergamentas (kaip turbūt dalis LMAVB RS saugojamo paveldo) galėjo tiesiog „pasislėpti“ viename iš nedetalizuotų ir abstrakčių įrašų apie muziejui dovanotus senovinius dokumentus.

Abejonių nekeliantis faktas – 1519 m. birželio mėnesį surašius dokumentą, šis atiteko Jonui Slavskiui. Jau 1522 m. gegužės 9 d. Slavskio ir Tarusos ginče su Mikalojaus sūnumi Jonu Radvila paminima ši suteiktis: *а имь [отець мой. – К. Č.] свои права твердости напротивь подавалъ*⁹⁰. Valdovas nurodė, kad besivaidijančios šalys turi viena kitai grąžinti dokumentus per tris savaites. Tad Mikalojaus Slavskiui išduota privilegija turėjo būti perduota Jonui Radvilai. Kitame, jau 1522 m. liepos 22 d. valdovo rašte abipusio dokumentų grąžinimo situacija nedetalizuota – tik užsimenama, kad Jonui nurodyta grąžinti Ldk Aleksandro 1493 m. privilegiją, išduotą Slavskiui⁹¹. 1528 m. sužinome, jog šioji taip ir nebuvo grąžinta⁹², tačiau apie publikuojamo dokumento likimą neužsimenama. Tad ar Slavskis jį grąžino Jonui Radvilai ir todėl 1522 m. liepos 22 d. rašte suteiktis nepaminėta? Vis dėlto LMAVB RS saugomas pergamentas išliko. Kad ir kuri šalis jį pasilaikė, akivaizdžiai

⁸⁶ *Описание рукописного отделения*, nr. 64, p. 6.

⁸⁷ Būtent tokį tyrimą ir atliko R. Cicėnienė, „Vilniaus senienų muziejaus rankraščių rinkinio likimas“, *Kova dėl Istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, sud. R. Griškaitė, Ž. Būčys, Vilnius, 2015, p. 371–389.

⁸⁸ Autorės sudaryta indentifikuotų rankraščių lentelė: ten pat, p. 382–389.

⁸⁹ *Spis ofiar, które wpłynęły do Muzeum Starożytności od 11^a Stycznia 1856 r.*, (1856–1865), Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 46, b. 5.

⁹⁰ Dokumentas išduotas 1522 m. gegužės 9 d. Vilniuje, žr. *Литовская Метрика. Отдел первый. Часть первая: книги записей*, т. 1, (*Русская историческая библиотека*, т. 27), Санкт Петербург, 1910, nr. 355, p. 1074–1075.

⁹¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 11*, nr. 93, p. 105–106.

⁹² Žr. nuorodą nr. 66.

nematyta poreikio jį sunaikinti⁹³. Galbūt neatsitiktinai – neaišku, kaip besibaigiančiuose ginčiuose dėl valdų toks dokumentas dar galėjo praversti⁹⁴.

Publikuojama Radvilos suteiktis Slavskiui ilgainiui atsidūrė Bonos rankose. 1541 m. (kai lankėsi Lietuvoje) sudarytas karalienės išpirktų ar kitaip įgytų valdų privilegijų registras⁹⁵. Jame pažymėta ir 1519 m. Radvilos suteiktis Slavskiui⁹⁶. Veikiausiai tai, kad dokumentas pakliuvo ten, sietina su Bonos valdų ir valdžios plėtra Palenkėje bei, konkrečiai, Bielsku. Šis kartu su kitomis valdomis 1533 m. buvo išpirktas iš Alberto Goštauto rankų⁹⁷. Būtent su Bielsku, kaip centru, sietas tiek Jonas Slavskis⁹⁸, tiek ir kiti Radvilai tarnavę Goniondzo žemionys⁹⁹. Tiesa, kada tiksliai ir iš kieno rankų (Radvilų, Slavskių, A. Goštauto?) dokumentai pakliuvo Bonai – neaišku.

Bonai išvykus į Italiją bei Palenkei atitekus Lenkijos Karalystei 1569 m., kažkuriuo metu suteiktis iš Vilniaus atsidūrė Krokuvoje, Vavelyje buvusiam Karūnos išdo archyve. 1613 m. sudarytame jo inventoriuje publikuojama suteiktis Jonui Slavskiui pažymėta 48-uuju numeriu¹⁰⁰. Čia ji turėjo likti iki pat 1765 m., kai visas archyvas buvo perkeltas į Varšuvos karališkąją pilį (o su juo turėjo keliauti ir 1519 m. suteiktis)¹⁰¹. 1785 m. kartu su daugybe kitų įvairiausių archyvalijų Adomo Naruševičiaus nurodymu dokumentas buvo nurašytas *Ex. Orig. Arch. Regni*¹⁰². Faktinėje

⁹³ R. Ragauskienė, *Dingę istorijoje*, p. 83–84.

⁹⁴ M. Klovas, *op. cit.*, p. 54.

⁹⁵ Archiwum główne akt dawnych, Tzw. Metryka Litewska, Księgi publiczne litewskie, dz. III A, b. 28: „Regestrum privilegiorum super bona ea, que Serenissima princeps domina domina Bona dei gratia Regina Poloniae, suprema dux Litwaniae etc., in eodem Ducatu Litwianie in summis pecuniarijs vel alio quovis modo obtinet. anno Domini 1541 factum et scriptum“. Ši Lietuvos Metrikos knyga aprašyta: K. Pietkiewicz, „Originaliosios Lietuvos Metrikos knygos Vyriausiojo senųjų aktų archyvo Varšuvoje fonde „Vadinamoji Lietuvos Metrika“, *Lietuvos Metrikos naujienos*, 11–2009, Vilnius, 2010, p. 28–29.

⁹⁶ AGAD, Tzw. Metryka Litewska, Księgi publiczne litewskie, dz. III A, l. 121: „Item littere Nicolai Radziwil olim palatini Vilmensis, quibus Joanni Slawsky terram dictam Mykiiczynska cum alijs donat et inscribit.“

⁹⁷ M. Bogucka, *Bona Sforza*, Wrocław, etc., 2004, p. 205–206.; M. Kuźmińska, „Olbracht Marcynowicz Gasztołd“, *Ateneum Wileńskie*, r. 5, zes. 15, Wilno, 1928, p. 137, 140–141.

⁹⁸ 1528 m. Žygimanto Senojo privilegijoje Jonas Slavskis vadinamas „terrigena noster Bielscensis“, žr. nuorodą nr. 66.

⁹⁹ 1529 m. Žygimanto Senojo privilegijoje, išlaisvinančioje Goniondzo kilminguosius iš Radvilų jurisdikcijos, nurodoma juos esant *incolae in terrae (sic!) Bielscensi*, o apie jų kilmės patvirtinimą žinota ir *capitaneo nostro alijsque oficialibus nostris Bielscensis*, žr. nuorodą nr. 68.

¹⁰⁰ AGAD, Varia oddziału I, b. 57, l. 166.

¹⁰¹ Płg. 1730 m. sudarytame dokumentų registre suteiktis pažymėta 42-uuju numeriu: AGAD, Tzw. Metryka Litewska, dz. VIII, sygn. 5, l. 324v. Apie archyvo kraustymą į Varšuvą žr. A. Kłodziński, „O Archiwum Skarbcza Koronnego na Zamku Krakowskim“, *Archiwum Komisji Historycznej*, ser. 2, t. 1, Kraków, 1923, p. 351–353.

¹⁰² Biblioteka Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie, XVII – Dział archiwum i zbiór rękopisów czartoryskich, Teki Naruszewicza, t. 34, nr. 47, p. 207–211; prieiga per internetą: <http://>

Abiejų Tautų Respublikos sostinėje sukauptam dokumentų masyvui ir jo vientisumui pragaištingos įtakos turėjo 1794 m. Varšuvos užėmimas. Archyvų kontrolė baigėsi didžiosios dalies saugotų dokumentų išgabėnimu į Rusiją, Sankt Peterburgą. Ten atsidūrė visas Karūnos Metrikos archyvas bei jo dalimi 1765 m. tapęs Karūnos izdo archyvas Vavelyje¹⁰³.

Tolesnę publikuojamos suteikties ir kitų Rusijon išgabentų archyvalijų lemtį smarkiai paveikė 1799 m. Prūsijos karalystės Rusijai pareikštas pageidavimas perleisti su kontroliuojamomis teritorijomis susijusias išgabentų archyvų dalis. Šitaip kai kurie, taip pat ir Palenkės, iš Varšuvos pagrobti dokumentai liko Rusijoje (ir atsidūrė Senate arba Imperatoriškojoje viešojoje bibliotekoje), o dar kiti (17 didelių skrynių) perduoti Prūsijos valdžiai. Ši savo ruožtu archyvalijas išskleidė po įvairias vietas; be Berlyno ir Varšuvos, kai kurie su Naujosios Rytų Prūsijos (*Neustpreußen; Prusy Nowoschodnie*) teritorija (būtent kurioje buvo ir Slavskui suteikta / patvirtinta Mikitino valda) susiję dokumentai atsidūrė Balstogėje¹⁰⁴. Iš tiesų, ar būtent ten ir pakliuvo čia publikuojamas dokumentas, tiksliai atsakyti neįmanoma, mat nėra išlikęs nuodugnus visų Balstogėn pakliuvusių archyvalijų sąrašas¹⁰⁵. Vis dėlto tai, jog publikuojamoji suteiktis pakliuvo būtent ten, netiesiogiai galima spręsti iš to, jog 1519 m. Mikalojaus Radvilos dokumento tarp 300 centnerių 1808 m. Varšuvos kunigaikštystei iš Berlyno pagal Tilžės taikos susitarimus perduotų bei 1809 m. suregistuotų dokumentų nėra¹⁰⁶. O būtent šie dokumentai tapo viena iš sudedamųjų Varšuvos kunigaikštystės pradėto kurti *Archiwum Ogólne Krajowe* (dabartinio AGAD ištakos) fondų dalių ir Varšuvoje yra iki šiol¹⁰⁷.

cyfrowe.mnk.pl/dlibra/docmetadata?id=6872&from=publication, „Ta kopia przepisana z oryginału par-gaminowego, u ktorego piecięd na jadwabnym sznurku jest zawieszona etc. I. Jullii roku 1785“.

¹⁰³ A. Kłodziński, *op. cit.*, p. 379–382.

¹⁰⁴ Apie dokumentų perdavimą Prūsijai žr. A. Kłodziński, *op. cit.*, p. 384–386, 403–407, 410; J. Stojanowski, „O tak zwanym „Archiwum Polskim“ w Pruskiej Kameronze Białostockiej (1799–1807)“, *Archeion. Czasopismo naukowe poświęcone sprawom archiwalnym*, t. 35, Warszawa, 1961, p. 32–39.

¹⁰⁵ J. Stojanowski, *op. cit.*, p. 40.

¹⁰⁶ Šis registras *Spis chronologiczny dyplomatów kraju polskiego dotyczących, jako część Archiwum Sekretnego z Berlina do Warszawy w r. 1808 sprowadzona* išlikęs 1845 m. nuoraše, žr. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаніка, f. 4, ap. 1, b. 29. Suskaitmeninta šaltinio versija, priklausanti Osolinskių nacionalinio instituto bibliotekai Wroclave, prienama: http://bazy.oss.wroc.pl/kzc/wyniki_pl.php?RL-009734. 1519 m. datuoti dokumentai suregistuoti nr. 1161–1166, l. 232v.–233v.

¹⁰⁷ Pavyzdys galėtų būti 1522 m. Albertui Goštautui suteikta pergamentinė privilegija įvairioms valdoms Palenkėje (Kelšchelės, Bielsko, Bransko ir kt.), kurios įsigytos iš velionio Mikalojaus Radvilos palikuonių. Šis dokumentas, kaip ir 1519 m. Radvilos suteiktis Slavskui, buvo saugomas Karūnos izdo archyve Vavelyje (1730, nr. 47, l. 325–325v.), tačiau po 1799 m. buvo išgabentas į Berlyną, o iš ten 1808 m. perduotas Varšuvai (*Spis chronologiczny dyplomatów*, nr. 1190, l. 239v.), kur yra saugomas

Mūsų publikuojamą dokumentą likimas, kaip žinia, nubloškė kitur. Po Tilžės taikos iki tol prūsų kontroliuotos teritorijos tikriausiai su visomis (ar dalimi) Balstogėje saugotomis archyvalijomis atiteko Rusijos Imperijai. Nėra tiksliai aišku, kada, bet veikiausiai po 1842 m., kai buvo panaikintas ir į Gardino guberniją įtrauktas Balstogės pavietas su miestu, ten pat atsidūrė ir suteiktis. Mat 1852 m. Vilniuje pradėjusiam dirbti Vilniaus centriniam senųjų aktų archyvui publikuojamoji suteiktis 1854 m. atiteko būtent iš Gardino gubernijos archyvo¹⁰⁸. Kažkurių tarpinstitucinių mainų metu¹⁰⁹ suteiktis atsidūrė taip pat buvusiuose universiteto rūmuose veikusios Vilniaus viešosios bibliotekos rinkiniuose¹¹⁰. 1915 m., rytiniam Didžiojo karo frontui slenkant vis arčiau Vilniaus, bibliotekos pergamentų rinkinys evakuotas į Rusiją. Ten kartu su kitomis archyvalijomis 1919 m. Radvilos suteiktis tūnojo daugiau nei tris dešimtmečius, kol galiausiai pergamentų rinkinys kartu su kitais fondais 1946 m. iš TSRS Valstybinės V. I. Lenino vardo bibliotekos Maskvoje buvo perduotas beatsikuriančiai LTSR mokslų akademijos Centrinei bibliotekai¹¹¹. Nuo tada dokumentas Vilniuje.

Suteikties materialumas: rankraščio ypatybės

Belieka aptarti patį dokumentą. Pirmiausia – apie sfragistiką. Dėmesį patraukia gana gerai išsilaikęs Mikalojaus Radvilos antspaudas. Tai per užlenktą apatinį pergamento kraštą (*plica, plicatura*; ~48 mm) pervertais raudonais, baltais bei purpuriniais siūlais prikabinas raudono vaško (o ne lako, kaip nurodė R. Jasas) antspaudas vaškiniame dubenėlyje. Tai nedidelis, maždaug 36–38 mm skersmens, antspaudas. Vaizdulyje vėlyvosios gotikos skyde vaizduojamas dar 1413 m. Horodlėje Kristinui Astikui suteiktas herbas¹¹² –

iki šiol (AGAD, Zbiór Dokumentów Pergaminowych, b. 6352). Tokių Karūnos izdo archyvo Vavelyje „atplaišų“, „negrįžusių“ į Varšuvą, o atsidūrusių Vilniuje tokiu pat būdu, kaip čia publikuojama suteiktis, būtų galima nurodyti ir daugiau.

¹⁰⁸ *Przekazywanie do Centr. Archiwum wil. Archiwaljów z tenerów gubern. grodzieńskiej i kowieńskiej*, Lietuvos valstybės istorijos archyvas, f. 594, ap. 1, b. 670, nr. 17, l. 10.

¹⁰⁹ Gali būti, jog tai nutiko 1873 m., kai nuspręsta Archyvo pergamentus, „turinčius mokslinės istorinės reikšmės“, perduoti Bibliotekai: А. Миловидовъ, *Рукописное отделение Виленской Публичной Библиотеки. Его история и состав*, Вильна, 1910, p. 23.

¹¹⁰ Žr. nuorodą nr. 86.

¹¹¹ *Rankraščių rinkiniai. Lietuvos TSR Mokslų akademijos Centrinės bibliotekos XI–XX amžių rankraščių fondų trumpa apžvalga*, sud. V. Abramavičius, Vilnius, 1963, p. 21.

¹¹² *1413 m. Horodlės aktai. Akty horodelskie z 1413 roku*, sud., pod red. J. Kiaupienė, L. Korczak, Vilnius, Kraków, 2013, p. 20.

Medžioklės ragai, *Trąby*. Gotikinio šrifto minuskulinė antspaudo legenda patalpinta skydą juosiančiame kaspine: *s(igillum) micolai * micolaiewicz * radiwilloni*¹¹³.

Naudoto vaško spalvą verta pakomentuoti plačiau. Iki XVI a. vidurio raudonas vaškas antspauduose pasitaiko retai – šitaip antspauduodavo (ir tai ne nuosekliai) monarchas, vyskupai ir kai kurie kunigaikščiai. Kitiems buvo paliktas žalias arba baltas vaškas. Tik 1522 m. Žygimantas Senasis specialiomis privilegijomis suteikė Vilniaus vaivada ir LDK kancleriui Albertui Goštautui ir Trakų vaivada Konstantinui Ostrogiškiui teisę antspauduoti dokumentus raudonu vašku¹¹⁴. Yra žinomi tik keli pavieniai didikų antspaudavimo raudonu vašku atvejai¹¹⁵. Jau vien šiuo požiūriu šios Mikalojaus Radvilos suteikties antspaudavimas įdomus ir išskirtinis. Net ir turint galvoje tokią aplinkybę, kaip 1518 m. Radvilos gautas (bei tų pačių metų gruodžio 8 d. Bresto seime patvirtintas) Šventosios Romos imperijos kunigaikščio titulas, pateikti kategorišką ar galutinį atsakymą į klausimą, kodėl pasirinktas raudonas vaškas, anksti¹¹⁶.

Antspaudo vaizdujyje randame „horodlinius“ medžioklės ragus, o ne 1518 m. imperatoriaus Maksimilijono I diplome Radvilai apibūdintą naują herbinį atvaizdą – juodą erelį su medžioklės ragais ant krūtinės¹¹⁷. Pusmetį iki publikuojamo dokumento sudarymo kartu su kunigaikščio titulu buvo patvirtintas ir naujojo herbinio atvaizdo

¹¹³ Plg.: kaip 1501 m. Mikalojus Radvila Petrikavo seime antspaudavo nutarimą atnaujinti derybas su Karūnos Tarybos ponais dėl unijos, žr. *Akta unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków, 1932, nr. 80, p. 138–142. Antspaudo legenda: „nicolās * micolaowycz“. Į šį antspaudą dėmesį atkreipė: E. Rimša, *op. cit.*, p. 6.

¹¹⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 1 (1380–1584). Užrašymų knyga 1*, par. A. Baliulis, R. Firkovičius, Vilnius, 1998, p. 126, nr. 622: Privilegija Albertui Goštautui: Žygimanto Senojo leidimas antspauduoti raudonu vašku, Gardinas, 1522 m. balandžio 22 d. Monarchas savo sprendimą motyvuoja Goštauto ir kunigaikščių Verejskių giminyse per žmoną Sofiją. *Archiwum książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie*, t. 3: 1432–1534, wyd. B. Gorczak, Lwów, 1890, p. 235–236, nr. CCXLI: Privilegija Konstantinui Ostrogiškiui: Žygimanto Senojo leidimas kunigaikščiui Konstantinui Ostrogiškiui savo įvairius raštus antspauduoti raudonu vašku, Vilnius, 1522 m. rugpjūčio 17 d. Žygimantas tokią savo malonę pagrindė Konstantino Ostrogiškio nuopelnais bei aukšta kunigaikštiška kilme.

¹¹⁵ E. Rimša nurodo šiuos atvejus: 1501 m. Ponų tarybos dokumentuose raudonu vašku antspaudavo kancleris ir Vilniaus vaivada Mikalojus Radvilaitis (Mikalojaus Radvilos tėvas), taip pat Trakų vaivada ir didysis maršalas Jonas Zaberezinskis, 1510 m. raudonai antspaudavo ir valdovo maršalas ir sekretorius Ivanas Sapiega, žr. E. Rimša, *op. cit.*, p. 6.

¹¹⁶ K. F. Eichhorn, *op. cit.*, priedas nr. 1, p. 63–66: Šv. Romos imperatoriaus Maksimilijono I kunigaikščio diplomai Mikalojui Radvilai; K. F. Eichhorn, *op. cit.*, priedas nr. 2, p. 66–68: kunigaikščio diplomo patvirtinimas. Šis (patvirtinantis) dokumentas datuotinas 1518 m. gruodžio 8 d., Švč. Mergelės Marijos nekalto prasidėjimo švente: „feria 4a die festi Conceptionis gloriosissimae virginis mariae“.

¹¹⁷ Nauju Mikalojaus Radvilos herbu turėjo tapti: „avitis armis tuis hoc est tribus Tubis Aquilam Nigrem in Camplo glauco in cujus Aquilae Pectore tres Tubae pictae cum coelestino scuto comprehenduntur. Galae vero vulgari Helm Coronam cum media Aquila alis extensis ac capite aureo coronato“, žr. K. F. Eichhorn, *op. cit.*, p. 65, priedas nr. 1.

naudojimas¹¹⁸. Be to, dokumento intituicijoje nurodomos pono einamos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės pareigybės bei santykis *heres* su Goniondzo valdomis, o titulas neminimas¹¹⁹. Jau pažymėta, kad tiek pats Mikalojus, tiek jo palikuonys gauto Goniondzo ir Medilo kunigaikščio titulo dokumentuose nenaudojo, jis buvo įrašytas tik suteikties diplome¹²⁰. Tad tam tikra prasme šis dokumentas atspindi Mikalojui Radvilai suteikto kunigaikščio titulo likimą – proga pademonstruoti visą Mikalojaus Radvilos ir jo šeimos didybę bei prieš metus įgytą titulą nepasinaudota.

Tai 34 eilučių tekstas, surašytas pergamente. Jo matmenys: 42 cm x 37,5 cm (32,5 + 5 *plica/plicatura*). Pirmoji invokacijos raidė *I* – pagražinta ir išžesta (26 cm). Kitoje pergamento pusėje pora dorsaliųjų įrašų – lotyniškas ankstyvesnis bei rusiškas, matyt, iš Vilniaus viešosios bibliotekos laikų (yra ir jos lipdukas)¹²¹. Taip pat paskiros numeracijos: *No. 42*¹²²; *No 36*; *17*¹²³. Kitos pergamento pusės viduryje, žemiau, storai bei ryškiai įrašyta: **I. E. E.** Sakytume, jog šis įrašas padarytas surašiusiojo ir patį dokumentą, mat didžiųjų raidžių *I* bei *E* rašyba šiame įrašė bei pačiame suteikties tekste atrodo tapati.

Pats tekstas surašytas gana aiškiai. Raidžių dydžiai smarkiai neįvairuoja (2–3 mm). Raštas panašus į humanistinį kursyvą, nutolęs nuo gotikinių formų¹²⁴. Ypač įdomu į tekstą ir jo grafiką žvelgti turint omenyje tai, kad jį surašė vienas pirmųjų humanistų Lietuvoje. Pats pergamentas yra restauruotas, išsilaikęs gerai, tekstas neišblukęs, yra tik keletas labai nedidelių skylučių.

¹¹⁸Ten pat, p. 67, priedas nr. 2: „Tibi et posteritati tuae ejusmodi Illustratione et armis uti admittendum et consentiendum admittimusque et consentimus perpetuo juxta vim tenorem.“

¹¹⁹„Nicolaus Radwyl [...] heres in Gonyądz, etc.“ Svarbu atkreipti dėmesį į teisių dėl Goniondzo akcentavimą. Ne taip ir seniai valdas gavęs Radvila siekė čia sutvirtinti bei įamžinti savo teises. Net ir kunigaikščio titulo diplome akcentuotas ne visai istoriškai teisingas Goniondzo ir Medilo, kaip senų kunigaikštiškų valdų, vaizdinys, plg., R. Petrauskas, „Titulas ir valdžia“, p. 38–39.

¹²⁰D. Karvelis, R. Ragauskienė, *Iš Radvilų giminės istorijos*, p. 56–57; apie didikų titulus, žr. R. Petrauskas, „Titulas ir valdžia“, p. 35–46.

¹²¹„Confirmatio t(e)rr(a)e Mikiczinska pro Jo(han)ne Slawski per Nicolau(m) Radzivil Pala(tinum) Vilnens(em), 1519“; „Подтвердительная запись отъ Князя Николая Радивила Ивану Славскому на землю Микитинскую въ имѣни Ганязѣ. Дана въ 1519 г. (на латин. яз.)“; Vilniaus viešosios bibliotekos lipdukas: „Виленская Публичная БИБЛИОТЕКА. В. 1-64“.

¹²²Tokiu numeriu suteiktis pažymėta 1730 m. sudarytame Karūnos izdo archyvo Vavelyje registre, žr. nuorodą nr. 101.

¹²³Tokiu numeriu suteiktis buvo pažymėta 1854 m. Vilniaus centrinio senųjų aktų archyvo iš Gardino gubernijos gautų archyvalijų sąrašė, žr. nuorodą nr. 109.

¹²⁴Apie humanistinio kursyvo terminijos problemišumą žr. R. Čapaite, „XV–XVI amžiaus humanistinio kursyvo terminijos problemos“, *Praeities pėdsakais. Skiriama Profesoriaus daktaro Zigmanto Kiaupos 65-mečiui*, Vilnius, 2007, p. 83–99.

Publikacijoje akivaizdžios santrumpos išskleistos jų nepažymint *nostro, dominis, eiusque* ir t. t.; abejotiniais arba įvairiškai interpretuotiniais atvejais jos pažymėtos lenktiniais skliaustais. O laužtiniais skliaustais pažymima rengėjo intervencija – pridėdant pasimetusį žodį aiškesniam teksto suvokimui (pavyzdžiui, [terra], [villa] ir t. t.). Pateikiamas šaltinis suskaidytas pastraipomis, sutvarkyta jo skyryba bei didžiųjų ir mažųjų raidžių rašyba. Publikacijoje išlaikyta specifinė raidžių *i / j / y, u / v / w*, taip pat *c / t* bei *e / ae* vartoseną. Tuo tarpu įvairuojantis *z / ʒ* (*Dzyqncziolowo – Dzyqncziolowo; brzozowa – Brzozowa*) vartojimas sunormintas. Taip pat atsisakyta ir gana dažno *f* vartojimo (pavyzdžiui, *Slauufsky* arba *succefsores*). Tačiau paliktas ypač dažnai naudotas jungtukas & (jungtukas *et* tekste pasitaikė tik du kartus). Invokacija, kaip ir originale, rašoma majuskula. Polonizmas *grodowe* kursyvu pažymėtas rengėjo. Vietovardžiai ir asmenvardžiai – kaip originale.

Taip pat tekstologiniame aparate bus sugretinti skirtingi kai kurių šaltinio vietų perskaitymai, t. y. pateikti R. Jaso paskelbtame dokumento registre bei Čartoriskų bibliotekoje Krokuvoje esančiame nuoraše¹²⁵ (atitinkamai siglos Perg ir Čart). Trumpai pažymėsime, jog pastarajam nuorašui būdingi nuosaikūs ortografiniai pakitimai: „v“ keičiama į „u“, „c“ į „t“, „l“ į „f“, „y“ į „ii“, ir atvirkščiai; kur reikalinga, „e“ keičiama „æ“. Taip pat originale naudotas jungtukas „&“ pakeistas „et“, paliktos kontrakcijos (pavyzdžiui, ņris).

Šaltinis

IN NOMINE DOMINI. AMEN.

Ad perpetuam rei memoriamⁱ. Nicolaus Radwylⁱⁱ, palatinus Vilmensis, Magni Ducatus Lithuaniae Cancellarius & heres in Gonyądz, etc.

Significamus tenore presencium, quibus expedit vniuersis tam presentibus, quam futuris harum notitiam habituris. Quomodo postquam bona nostra Gonyądz cum omni iure & proprietate necnon cum omnibus suis siluis, agris, hominibus – tam nobiles, quam plebeis – ad dictam [terram] Gonyądzⁱⁱⁱ pertinentibus & cum toto suo territorio in nostram hereditariam dicionem^{iv} venerunt, nobilis Iohannes Slauukij^v, vnus ex terrigenis^{vi} nostris Gonyądzensibus^{vii}, produxit & exhibuit coram nobis

¹²⁵ Žr. nuorodas nr. 5 ir nr. 102.

ⁱ Rankraštyje *memorium*. ⁱⁱ Čart: *Radziwill*. ⁱⁱⁱ Būtent šioje vietoje originale *Gonyądz*, o ne *Gonyądz*, kaip visame likusiame tekste. ^{iv} Čart: nėra. ^v Perg: *Slav[i]nsky*; Čart: *Slawiski*, taip ir kitose vietose. ^{vi} Perg: *terrigenis*. ^{vii} Perg: *Gonyądzensis*.

certas litteras serenissimi olim principis & domini domini Alexandri¹²⁶, Dei gratia magni ducis Lithwanie^{viii} etc., in quibus donatio certe terre nomine Mykytinska¹²⁷ ipsi Iohanni eiusque successoribus facta continebatur, petens a nobis - idem Iohannes Slauuskij - quatinus^{ix} litteras ei predictas auctoritate nostra hereditaria confirmarem.

Nos itaque, attendentes petitiones eius esse iustas & consonas rationi, eundem Iohannem Slauuskij^x eiusque legitimos successores in pacifica & quietia possessione terre predictae reliquimus & relinquimus tenore presencium mediante. Quamquidem terram Mykitinska^{xi} idem^{xii} Iohannes Slauuskij eiusque legitimi successores tenebunt, habebunt & perpetuo possidebunt cum omnibus vtilitatibus, fructibus & obuentionibus, paratis & parandis, quibuscunque nominibus, censeantur; cum agris cultis & incultis, siluis, rubetis, gays, indaginibus, venationibus & aucupationibus (iuxta morem terrigenarum), pratis, paludibus, aquis, piscina, seu stagno, aggere & molendino super fluviolo Mykytina¹²⁸; cum omni iure & proprietate; & cum omnibus his, quecunque ad ipsam terram Mikijtinska ab antiquo pertinebant, tam longe & tam late, prout dicta terra in suis limitibus circumferentialiter est distincta & limitata: ex vna parte cum villa nostra Dolystowo¹²⁹, ex alia [parte] cum alia [villa] Dzyąncziolowo¹³⁰, & cum palude dicta Iaswylowskye¹³¹. Quam quidem terram Mykitinska ipse Iohannes

¹²⁶ Aleksandras Jogailaitis (1461–1506), nuo 1492 m. – Lietuvos didysis kunigaikštis, nuo 1501 m. – ir Lenkijos karalius.

^{viii} Perg: *Lithuanie*.

¹²⁷ Dabar Mikitino kaimas Lenkijoje (Mikicin, Palenkės vaivadija, Monkų apskritis), esantis maždaug 17 km į rytus nuo Goniodzo. Kaip jau minėta, Jonas Slavskis gavo Mikitiną dar 1493 m., kai ši, tuomet tuščia valda (tokį faktą patvirtino ir Goniondzo bei Bielsko laikytojas Soltanas Aleksandrovičius), buvo Slavskiui suteikta Aleksandro Jogailaičio. Įdomu, kad 1536 m. ši teritorija apibūdinama kaip tiesiog „земля Славского“ žr. *Археографический сборник документов относящихся к истории Северозападной Руси*, t. 1, Вильна, 1857, nr. 18, p. 19. Deja, dauguma šaltinyje minimų vietovių tiesiogiai neatsispindi neseniai išleistuose XVI a. Palenkės planuose. *Žvilgsnis į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę iš paukščio skrydžio*, žr. *XVI–XIX a. rankraštiniai kartografijos šaltiniai*, par. T. Čelkis, V. Karpova-Čelkienė, Vilnius, 2015, p. 208–217.

^{ix} Gali būti ir *quatenus*. Rankraštyje, regis, *quatinus*; Čart: *quatenus*. ^x Perg: *Slav[i]nsky*. ^{xi} Čart: *Mykitniska*, taip pat kitose vietose. ^{xii} Beveik nusitrynusi e.

¹²⁸ Galbūt tai dabar pro Mikitino kaimą tekantis šaltinis Biebla – kairysis Bžozuvkos (Brzozówka) intakas.

¹²⁹ Dabar Senasis Dolistovas (Dolistowo Stare, Palenkės vaivadija, Monkų apskritis). Čia prieš 1519 m. gegužės 31 d. Mikalojus Radvila fundavo Šv. Lauryno bažnyčią, žr. *Pamięć fundatora. Świątynie-mauzolea w krajobrazie kulturowym Podlasia*, oprac. J. Maroszek, P. Olędzki, W. Francizek Wilczewski, Białystok, 1998, p. 46–47.

¹³⁰ Dabar Dzenciolovo kaimas (Dzięciołowo, Palenkės vaivadija, Monkų apskritis). XVI a. kaimas priklausė šlėktų Tarusų giminei. Amžiaus viduryje čia gyveno iki tol valdą turėjusio Grigaliaus Tarusos vaikai, žr. J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony w planach*, p. 516. O rusėniškas vietovės pavadinimas, žr. *Археографический сборник*, p. 19, nr. 18: „дорога идетъ зъ Дятелова“.

¹³¹ Numanu, jog pelkė įvardijama pagal šalia esantį Jašvilių kaimą (Jašwiły, Palenkės vaivadija, Monkų apskritis), nuo Mikitino nutolusį apie 4 kilometrus į pietvakarius.

Slauuskj eiusque legitimi successores^{xiii} tenebunt, possidebunt & habebunt^{xiii} cum tali potestate vendendi, quod^{xiv}, si nos vel successores nostri eandem ipsorum terram emere ac soluere noluerimus, vendant, donent, commutent, alienent ac resignent, sed illis tantummodo, in quorum personas nos vel nostri successores suum dabunt consensum. Rebellibus autem licebit nobis, taxatis iuste ipsorum bonis Mikitina prefata, & successoribus nostris ea redimere ac auferre & cui voluerimus, vel nostri posterius voluerint, dare & consignare.

Ipse vero^{xv} Iohannes & eius legitimi successores tenebuntur ac debebunt de bonis suis predictis nobiscum & cum nostris successoribus ire ad bellicas expeditiones & seruicia^{xvi} terrestria cum alys terrigenis toties, quoties opus fuerit, iuxta suam facultatem; et debebunt nobis, coniugi ac filijs & alys successoribus nostris subditi esse ac subiecti racione predictorum bonorum Mykytina. Quos ab omni alia exactione & etiam a dacia^{xvii}, que *grodowe* appellatur, liberos esse volumus et exemptos.

Preterea, volentes ipsum Iohannem Slauusky ipsiusque legitimos successores obligatiores & ad nostra alacriores seruicia nostrorumque successorum reddere, dedimus ei & tenore presencium damus certam terram, predictae Mykitinska adiacentem, cuius granicies hocmodo cognoscentur: eundo itinere trans pontem in ipsius villa^{xviii} medio constitutum vsque ad paludem, alias Bahencze^{132xix}; a palude vero quanto rectius ad quendam fluuiolum, alias Doluszka¹³³, qui fluuiolus vadit ad fluvium Brzozowa; ipso autem fluuiolo eundo ad Brzozowa, ubi Mykitinka fluuiolus inferius Berezowa¹³⁴ incedit. Hanc itaque terram, que inter has descriptas granicies continentur, ei successoribusque^{xx} eius legitimis dedimus & tenore presencium in perpetuum damus. Ultra hec omnia ipsi Iohanni Slawskj eiusque successoribus concessimus & consensimus, vt in eodem fluuiolo Mikitnycza^{xxi}, inter ipsorum & nostram ripam, superius quam pons est, piscinam sibi construat & construant^{xxii} in loco, quo iam antehac construi cepta est.

^{xiii-xiii} Čart žodžių tvarka: *tenebunt, habebunt & possidebunt*. ^{xiv} Čart: *et*. ^{xv} Gali būti ir *vere*. ^{xvi} Beveik nusitrynusi *e*. ^{xvii} Būtent *dacia*, o ne *datio* ir iš šios formos kylantys atitinkami linksniuotini variantai. ^{xviii} Čart: *villæ*.

¹³² Nenustatyta.

^{xix} Čart: *Babiencze*.

¹³³ Nenustatyta.

¹³⁴ Tai ta pati *Brzozowa*. Įdomu, jog Mikalojus Husovianas, surašinėdamas dokumentą, čia pavartojo būtent rusėniškąją hidronimo formą *Berezowa* vietoje kitur vartotos lenkiškos formos. Plg.: *Археογραφический сборник*, p. 19, nr. 18: „рѣка Березовая“.

^{xx} Pergamente skylutė ties *successoribusque*. ^{xxi} Arba gali būti *Mikitinjeza*. ^{xxii} Pirmą raidė – *c* – nusitrynusi.

In quorum omnium fidem & testimonium premissorum sigillum nostrum presentibus est appensum. Actum & datum in Gonyądz^{xxiii} feria quinta proxima ante festum Penthecosten¹³⁵, Anno Domini millesimo quingentesimo decimo nono^{xxiv}.

Presentibus ibidem^{xxiii}-generosis & venerabilibus^{xxv} dominis Nicolao Yundilo^{xxvi}Rackowicz¹³⁶, marsalco Ducatus Magni Lithuanie & tenentario in Schauulye^{xxvii}, & Mathia De Crayna¹³⁷, arcium & medicine doctore, ac nobilibus Iohanne Iwaschenyecz¹³⁸, factore nostro Byelscensi & Bobruj(s)censi^{xxviii} ac aduocato Calynouuska^{xxix}, Ilya¹³⁹, marsalco nostro, Iacobo Camyenski^{140xxx}, Gonyadzensi,

^{xxiii} Nežymiai rašalu pabraukta *Datum in Gonyądz*; Čart: *Goniądz*.

¹³⁵ R. Jasas dokumentą datuoja 1519 m. birželio 16 d. (*Pergamentų katalogas*, nr. 231, p. 96). Čartoriskių nuoraše pažymėta: „1519. in Majo“. Tačiau pagal Julijaus kalendorių Šv. Velykos 1519 m. buvo švenčiamos balandžio 24 d., tad Sekminės – birželio 12 d. Keturtdienis prieš Sekminės – birželio 9 d.

^{xxiv} Nežymiai rašalu pabraukta *Millesimo Quingentesimo Decimo Nono*. ^{xxiii-xxv} Rankraštyje vienaskaita: *generoso & venerabili*, taip pat ir Čart. ^{xxvi} Čart: *Kundilo*.

¹³⁶ Mikalojus Jundilas Račkaitis (Jundilo Račkaičio sūnus) – virtuvininkas, Dubičių bei Kaniavos vietininkas, žemės vėliavininkas, maršalas. Čia nurodomas kaip Šiaulių laikytojas. O kitur nurodoma Šiaulių laikytoju 1507–1520 m. buvus Mikalojų Miknaitį Račkaitį (Mikolaj Michnowicz Rackowicz), žr. *Urządnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego. Spisy*, t. 3: Księstwo Żmudzkie XV–XVIII wieku, pod red. A. Rachuby, Warszawa, 2015, p. 69. Tačiau iš tiesų Mikalojus Miknaitis yra Mikalojaus Jundilo Račkaičio dėdė (žr. G. Butkutė, *Jundilų šeimos karjera XV a. antroje pusėje – XVII amžiuje*. Magistro darbas, Vilnius, 2014, p. 31–33, priedas nr. 1 – Jundilų giminės genealogija). Taip pat pažymėtina, jog Mikalojaus Jundilo mirties metai nurodomi 1516 (G. Butkutė, *op. cit.*, p. 33) – publikuojamasis šaltinis tai akivaizdžiai paneigia. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, jog Mikalojus Jundilas buvo testatorius 1519 m. sudarant dar bent porą Mikalojaus Radvilos dokumentų funduojant bažnyčią Dolistove bei Dobžineve, žr. *Pamięć fundatora*, p. 46–47.

^{xxvii} Čart: *Schamile*.

¹³⁷ Motiejus iš Krajnos († prieš 1550 m.) dar vadintas Lisu arba Motiejumi iš Buzunės. Mazovijos kunigaikščių, Žygimanto Senojo bei Bonos Sforcos dvaro gydytojas. Studijavo Krokuvos akademijoje bei Padujos universitete. Humanistas, besidomėjęs medicina, astronomija ir astrologija, filosofija, teise, klasikine literatūra, humanistine raštija. Pats netoli Vanevo turėjo nemažas – 33,5 valako valdas, vykdė kolonizaciją. Pagal: J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 72, 81, 478–479. Šioje publikuojamoje suteiktyje nurodomas kaip „arcium & medicine doctor“, o Mikalojaus Radvilos fundacijoje Knišino bažnyčiai 1520 m. liepos 5 d. – kaip „medicinos ir menų magistras“, žr. *Pamięć fundatora*, p. 51–52.

¹³⁸ Jonas Ivachna, kitaip Iwan Krzeniecki arba Jan Iwachno († ~1544 m.), kilęs iš Pinsko. Mikalojaus Radvilos pažįdininkis, didiko vietininkas Bielske, Bobruiske, taip pat Kalinuvkos vaitas. Itin pasižymėjęs Radvilai vykdant kolonizaciją. Vienas pirmųjų matininkų valakais, patirtį perėmęs iš Mazovijos. Po Mikalojaus Radvilos mirties perėjo į karalienės Bonos Sforcos tarnybą, darbuosvi jos raštininku. Ši atsilygino 1523 m. suteikdama seniūnijas Pinske, Klecke, Gorodecke, Rogačeve. Pagal: J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 472–474.; I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 69, 160.

^{xxviii} Čart: *Bobriscensi*. ^{xxix} Čart: *Kalinomyka*.

¹³⁹ Asmuo nenustatytas.

¹⁴⁰ Jokūbas Kamienskis. Radvilos maršalas bei vietininkas Goniondze. Valdė maždaug 20 valakų žemės. Minimas keliose kitose Radvilos fundacijose; J. Maroszek, *Pogranicze Litwy i Korony*, p. 27; *Pamięć fundatora*, p. 46–47; I. T. Baranowski, *op. cit.*, p. 69.

^{xxx} Čart: *Kaminski*.

Stanislao Hrib¹⁴¹, Danyuschovien(si)^{xxx1} factoribus, & alys plurimis testibus, ad premissa vocatis^{xxxii}.

Per manus Nicolai Hussouusky, notary nostrj.

Išvados

Šia publikacija ištiriama ir skelbiama 1519 m. Vilniaus vaivados ir kanclerio Mikalojaus Radvilos suteiktis žemioniui Jonui Slavskiiui. Tai pergamente lotyniškai į humanistinį kursyvą panašia maniera surašytas dokumentas. Prie jo prikabintas Mikalojaus Radvilos raudono vaško antspaudas. Publikuojamą dokumentą lydi tekstas, kuriuo siekiama atskleisti bei papasakoti šio dokumento radimosi bei gyvavimo istoriją.

Pagrindinėmis prielaidomis rasti šiam dokumentui tapo Mikalojaus Radvilos Palenkėje plėtojamos valdžios modelis. Po to, kai 1509 m. šiam didikui valdovas Žygimantas Senasis perleido Goniondzo bei Raigardo valdas, o 1517 m. suteikė ir imunitetą, Radvila ėmė keliais, tarpusavyje susijusiais būdais lipdyti galios pamatą. Be pilies, viena svarbiausių tokios valdžios išraiškų buvo pavaldūs kilmingieji, kurie galiausiai tapdavo vietiniais pareigūnais bei didiko dvaro organizacijos dalimi.

Į tokį didiko valdžios tinklą pakliuvo ir publikuojamo dokumento gavėjas – žemionis Jonas Slavskis. Užsimezgiusius didiko ir smulkiojo kilmingojo ryšius turėjo fiksuoti ir įtvirtinti surašomas dokumentas. Tokiai užduočiai Mikalojaus Radvilos dvaro (ir, numanu, veikiančios kanceliarijos) terpė buvo palanki. Lotyniškai ant pergamento suteiktį surašė didikui raštininku *notarius* tarnavęs Mikalojus Husovianas. Šie nauji duomenys verčia koreguoti žinias apie pastarojo humanisto biografiją bei veiklą šiuo laikotarpiu.

Dokumente buvo apibūdinti susikūrę kilmingojo subordinacijos Radvilai ryšiai. Šie buvo įtvirtinti suteikiama (patvirtinama) Mikitino bei naujai suteikta gretima žemės valda. Tokia suteiktis bei disponavimas valda sąlygojo Jono Slavskio tarnybą Radvilai. Ši pirmiausia reiškė atliekamą karo prievolę. Susidariusius santykius galima

¹⁴¹ Stanislovas Grybas, „Stanislaus Hrib“, rusėniškai – „Грыб“. Žr. LMAVB RS, f. 264, b. 463: minimas kaip „наместник твоей [Mikalojaus Radvilos. – K. Č.] милости доношовский Грыб“ (Kijevo metropolito raštas Vilniaus vaivada Mikalojui Radvilai, kuriame skundžiamasi Radvilos vietininku Daniuševe, Naugardukas, [be metų] vasario 8 d.). Be to, minimas ir Radvilos fundacijoje Dolistovo bažnyčiai, žr. *Pamięć fundatora*, p. 46–47. 1528 m. kariuomenės surašyme Vilniaus paviete, Ašmenos dvare minima „Грибовая Альжбета“, turėjusi išruošti vieną žirgą. Galbūt tai Stanislovo Grybo našlė? Žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 523*, p. 32, l. 23(16).

^{xxx1} Čart: *Damisthovien*. ^{xxxii} Rankraštyje *vocatus*.

interpretuoti ir feodalizmo (senjoro ir vasalo santykių, leno ir t. t.) kontekste. Tokiu atveju publikuojamas dokumentas tampa retai sutinkamu šaltiniu, nušviečiančiu santykius „iš vidaus“.

Dokumentu sukurtos (ar jo fiksuotos) situacijos, Radvilų valdžios Palenkėje bei kai kurių socialinių procesų visoje valstybėje likimai yra glaudžiai susipynę bei vienas kitą papildantys. Po Vilniaus vaivados ir kanclerio Mikalojaus Radvilos mirties 1522 m. prasidėjo bruzdėjimai jo valdų komplekse – svarbiausia, nepasitenkinimą reiškė pavaldžių kilmingųjų dalis. Tarp jų buvo ir Jonas Slavskis. Per keletą teisminių procesų 1528 m. žemioniui buvo išduota nauja privilegija Mikitno valdai. 1529 m. kartu su visa grupe kitų kilmingųjų jis buvo išlaisvintas iš Radvilų „jungo“. Šie įvykiai sutapo su tų pačių metų Žygimanto Senojo šalies privilegijos paskelbimu. Ji numatė galimybę varžyti susidaryti pakopiniam pavaldumui.

1522 m. valdovo nurodymu Slavskis turėjo grąžinti dokumentą Radviloms. Tiesa, ar tai įvyko, nėra iki galo aišku. Vėliau jis atiteko Bonai Sforcai, po 1569 m. tapo Karūnos izdo archyvo Vavelyje dalimi. 1765 m. išgabentas į Varšuvą, o po 1794 m. Varšuvos užėmimo – į Rusiją. 1799 m. Prūsijos valdžiai išsakius pageidavimą gauti su jos valdomomis teritorijomis susijusias archyvalijas, dokumentas veikiausiai nugulė Balstogėje. 1854 m. per Gardiną suteiktis kartu su kitais dokumentais pasiekė Vilniuje įsteigtą senųjų aktų archyvą, šis po kurio laiko pergamentą perleido Vilniaus viešajai bibliotekai. Ten suformuota pergamentų kolekcija su skelbiamu dokumentu. Nors Pimojo pasaulinio karo metu vyko evakuacija į Maskvą, iki šių dienų jis saugomas LMAVB RS.

A NOBLEMAN'S RULE, HUMANISTS AND RED WAX:
MIKALOJUS RADVILA'S GRANT TO LANDOWNER
JAN SŁAWSKI

Karolis Čižauskas

Summary

This is the publication of the grant issued in 1519 by the Voivode of Vilnius and the Chancellor of the State Mikalojus Radvila (Mikołaj Radziwiłł) in favour of landowner Jan Sławski. It is a document written on a parchment in a manner akin to the humanist minuscule. The parchment has a red wax seal of Mikalojus Radvila attached to it. The published document is accompanied by the text aimed at disclosing and relating the history of the issuance and existence of this document.

The main reasons for drawing up such document was the model of Mikalojus Radvila's rule in Podlachia. When in 1509 the sovereign Žygimantas Senasis (Sigismund I the Old) conceded the domains in Goniądz and Rajgród to the said nobleman and in 1517 also granted the immunity, Radvila employed several interrelated methods to establish his power in the territory. Alongside the castle another important manifestation of such power was subordinate noblemen who eventually would become local officers and form a part of the organization of the lord's court.

The recipient of the published document – landowner Jan Sławski – also found himself in a similar network of the lord's power. The drawn up document was aimed at establishing and recording the relations between the lord and the representative of the petty nobility. The medium of Mikalojus Radvila's court (and, we can guess, also the chancellery) was favourable for such task. The Latin text of the grant was written on the parchment by Mikalojus Husovianas (Mikołaj Hussowczyk) who served as M. Radvila's clerk (lat. *notarius*). The newly discovered data make it necessary to adjust the knowledge of the latter humanist's biography and activities in the period in question.

The document defined the subordination based relations between M. Radvila and the nobleman. The said relations were confirmed by means of granting (verifying) the Mikitin domain and newly allocating a neighbouring domain. Such grant and the domains in Jan Sławski disposition ensured his service to M. Radvila which first and foremost meant military service. The established relations can be interpreted in the context of feudal relations (relationship between lord and vassal, fief, etc.). In this case the published document becomes a rare source shedding light on such relationship "from within".

Situations established (or recorded) by the document, the fate of the Radvila family's rule in Podlachia and that of certain social processes in the state are closely interrelated and mutually supplementary. The death of the Voivode of Vilnius and the Chancellor of the State Mikalojus Radvila in 1522 was followed by unrests in his domains – the discontent was mostly expressed by subordinate noblemen. Jan Sławski was among them. Several court litigations resulted in the landowner being issued with a new privilege for Mikitin domain in 1528. In 1529 together with a group of other noblemen he was freed from the Radvila “yoke”. These events occurred in the same year when Žygimantas Senasis issued the land privilege which provided for the restrictions regarding the formation of tiered subordination.

In 1522, based on the Sovereign's order, Slavskis was expected to return the document to the Radvila family. Actually, we cannot tell for sure if he did what he was ordered to do. Later, it was owned by Bona Sforza and after 1569 became a part of the archives of the Crown Treasury in Wawel. In 1765 the archives were relocated to Warsaw and following the occupation of the city, were moved to Russia. In 1799, after the Prussian authorities explicitly declared their wish to obtain archival materials pertaining to the territories under their control, the document most probably was stored in Białystok. In 1854 via Grodno the grant together with other documents reached the Archives of the Ancient Acts established in Vilnius, which later in its own turn handed the parchment over to Vilnius Public Library. There the collection of parchments containing the document under consideration was formed and, despite the evacuation to Moscow during WWI, is still stored in the Manuscript Department of the Wroblewski Library of the Lithuanian Academy of Sciences.